

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta  
Ústav české literatury a literární vědy

**PRAMEN ŽIVOTA SVATÉ ALŽBĚTY**  
**TOMÁŠE ŠTÍTNÉHO ZE ŠTÍTNÉHO A**  
**DIDAKTICKÁ FUNKCE DÍLA**

*(Diplomová práce)*

**THE RESOURCES OF LIFE OF SAINT ELIZABETH**  
**BY TOMÁŠ ŠTÍTNÝ**  
**AND THE EDUCATIONAL FUNCTION OF THE**  
**WORK**

**Barbora, Hanzová**  
Májová 67, 35001 Cheb  
[thekla@ladymail.cz](mailto:thekla@ladymail.cz)

Vedoucí práce: **Doc. Dr. Jaroslav Kolár, CSc.**

Datum odevzdání práce: 2006

Hodnocení práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

*Barbora Hanzová*



*A protož znamenajte malé panenky dětinstvie, ne, starosty panenek mladých znamenajte, aby panenkám tiem svatým počátkem její dávaly příklad, znamenajte panny mladé, jimž se líbiti počíná chlípa světská, znamenajte rozkošné ženy mladé, znamenajte vdovy její činy a její úmysl, neb jest počátek jměla svatý v svém manželství a téměř svrchování v svém svatém vdovství. Chudí znamenajte odivnú pokoru její a utrpenie a práci, a bohatí její štědrost a pokoru, ženy i muže můžete ji mieti ku příkladu, vidúc u božím milování tak silnú ženu. A když jest mluviti o ní, tehdy se i o její věrném manželu vzmieniti muši, od něhož dobře mohou šlechovní jinochové i muže vzieti příklad.*

Úvodní upomínka v Životě svaté Alžběty pro dívky, ženy i vdovy,  
jinochy i muže  
(f. 451ab)

## OSNOVA

Úvodní slovo.....	5
1. Základní údaje o životě Svaté Alžběty.....	8
2. Alžbětinská úcta u nás.....	10
3. Písemná zpracování Alžbětina života	
3.1. Latinské památky.....	11
3.2. Písemné památky u nás.....	12
4. Tomáš Štítný ze Štítného	
4.1. Autorův život.....	13
4.2. Charakteristika tvorby a rozbor děl.....	14
4.3. Život svaté Alžběty	
4.3.1. Rukopis a vydání díla.....	18
4.3.2. Výsledky dosavadního bádání.....	19
4.3.3. Určení autorství.....	20
5. Dietrich z Apoldy	
5.1. Autorův život.....	21
5.2. Tvorba.....	21
5.3. Život svaté Alžběty.....	22
6. Tematický a motivický rozbor shod a odlišností	
6.1. Poznámky k rozboru.....	25
6.2. Srovnání děl.....	26
6.3. Komentář k porovnání děl.....	35
7. Shrnutí.....	45
8. Způsob přepracování díla a rysy Života svaté Alžběty Tomáše Štítného.....	47
9. Didaktická funkce Života svaté Alžběty Tomáše ze Štítného.....	52
Seznam literatury.....	57
Přílohy	

## ÚVODNÍ SLOVO

Představa o jednotlivých světcích se v myslích lidí v průběhu dějin tvoří hlavně pomocí legend. Platí to i pro české dvacáté a jednadvacáté století, v němž došlo k tak mocnému odklonu od křesťanství. Dnes se většina lidí setkává se svatými pouze v legendách, které jsou součástí povinné školní četby, nebo si je maximálně pak připomene na turistickém výletě za zajímavostmi, když projdou kolem sochy stojící na mostě nebo si v kostele prohlédnou místní výzdobu. Světci jsou pro člověka tak zvané „moderní společnosti“ vyjma zasvěcených osob zajímavými jevy, ale jde spíše o něco samostatného, minulého, vzdáleného, jaksí neživého.

Ale jak živé byly tyto osobnosti dříve! V dobách, kdy veškeré znalosti a dovednosti člověk získal od své rodiny, místního faráře, duchovního vůdce vesnice, a kdo měl více možností, od pana učitele. Kdy pojem „světa“ byl roven „neznámu“, protože byl pro ně příliš vzdálený, kdy měli lidé svůj vlastní svět, který tvořilo několik okolních vesnic a měst. Člověk se ve škole učil jen těm opravdu základním praktickým a užitečným poznatkům, jež uplatnil ve své roli sedláka, obchodníka, kováře, hrnčíře a všech dalších. Dále byl již od malička formován křesťanstvím, které působilo na celou tehdejší společnost. Přinášelo odpovědi na základní filozofické otázky chápání světa a dávalo společnosti řád. Člověk byl daleko více směřován sám na sebe, když stále učila víra řešit vlastní vztah k Bohu, a také k svému bližnímu, příbuznému, sousedovi, i cizinci a vůbec k celé společnosti.

\*\*\*

V takovém prostředí se dostaly ke slovu právě legendy, příběhy ze života svatých. Středověký člověk, který se celý život zabýval manuální činností, potřeboval získávat jasné, konkrétní a pochopitelné rady a v těchto textech byly právě přinášeny. Tak se stali světci

součástí života společnosti a ta si k nim získala onen živý vztah. Světec zastával v lidském životě mnoho funkcí - byl prostředníkem k Bohu, pomocníkem, ochráncem, autoritou i vzorem.

Legendy se změnou čtenářů a posluchačů také měnily svou tvářnost. Již nebyly jen zdrojem informací a vzorem pro poustevníky a mnichy jako v prvních stoletích křesťanství, zde se začal projevat umělecký duch autorův, legenda nabrala vedle informační a ilustrační funkce také funkci beletristickou, zábavnou, podle změny publika se také měnil charakter světce a začal se klást větší důraz na světcovy činy, zázraky.

S touto proměnou se setkáváme i u Života svaté Alžběty, díla Tomáše Štítného ze Štítného. Jedná se o zajímavé středověké beletristické dílo, které jako by svým výrazně apelativním rysem a poučnými připomínkami překračovalo žánr legendy. My se zde budeme zabývat jednak otázkou hlavního pramene a dále také onou zvláštní povahou díla.

\*\*\*\*\*

Jedná se o památku, které se zatím dostalo pozornosti poskromnu. Teprve v letošním roce se dočkala svého prvního vydání, o které se postaral J. Kolár. V této studii se zaměřujeme na tezi, že česká legenda má svůj vzor v latinské předloze Dietricha z Apoldy, zajímá nás, zda tomu tak skutečně může být, a pokud ano, jakým způsobem autor českého díla se svou předlohou pracoval, které momenty díla pro něj byly podstatné, které převzal, upravil nebo úplně vynechal. Abychom se dobrali potřebného zjištění, provádíme podrobnější tematické a motivické porovnání děl.

Český Život svaté Alžběty má specifický ráz, který také stojí za povšimnutí. Text totiž na pohled odpovídá žánru legendy, obsahuje všechny podstatné prvky, jimiž se legenda vyznačuje, ale kvůli své

výrazné apelativnosti, obratu ke konkrétnějšímu čtenáři a samo autorovo slovo o tom, ke komu je text směřován, jeví se poněkud na okraji poblíž mravně-didaktických spisů. Proto naším dalším zájmem je postihnouti oné složky, která dílo proměňuje a zodpovězení otázky, zda jsme o díle schopni uvažovat jako o legendě.

Přinášíme zde nejprve obraz života svaté. Protože byla svatá Alžběta v církevní oblasti živou a populární světicí, jako důkaz přinášíme kapitolu o úctě k ní. Následují nastíněné portréty obou autorů i s jejich závažnými díly a poté přichází na řadu již samotný výzkum, totiž srovnání obou textů a zhodnocení výsledku. Přidána je pak pasáž o didaktické funkci díla.

## 1. ZÁKLADNÍ ÚDAJE O ŽIVOTĚ SVATÉ ALŽBĚTY DURYNSKÉ

Abychom se vůbec mohli začít zabývat těmito literárními díly, je žádoucí se nejprve blíže obrátit k jejich hlavnímu tématu, k Alžbětě Durynské samé. Hlavně kvůli latinské legendě Dietricha z Apoldy je nutné připomenout důležité mezníky v jejím životě, Dietrichovo dílo je do značné míry také historiografickým počinem.

Svatá Alžběta je stále s velkou úctou pojímaná patronka charitativních sdružení, sirotků, vdov, nevinně pronásledovaných a nemocných, bývá nazývána též "světicí spravedlnosti".

Její život známe do poměrně velkých detailů. Pocházela z arpádovského rodu, narodila roku 1207. Jejími rodiči byli uherský král Ondřej II a Gertruda, Alžběta byla sestřenicí české františkanky svaté Anežky, dcery krále Přemysla Otakara I. Ve čtyřech letech byla převezena ke dvoru durynského landkraběte Heřmana I. a zasnoubena s Ludvíkem IV., budoucím vladařem.

Po smrti landkraběte Heřmana I. nastoupil jeho syn Ludvík, měl ve správě Durynsko, Sasko a Hesensko. V roce 1221 se Ludvík s Alžbětou oženil a z tohoto svazku se narodily tři děti: landkrabě Heřman II. (\*1222), Sofie, pozdější vévodkyně z Brabantu (\*1224), a blahoslavená Gertruda, o té se rozhodlo brzy, že vstoupí k premonstrátům v Altenbergu, tam se později stala představenou kláštera (\*1227). V roce 1226 je Ludvík od císaře Fridricha II. do sněmu v Cremoně zavolán a spolu s císařem složili přísahu o vykonání křížové cesty; Alžběta zatím spravovala celou zemi sama. Rozdávala zásoby z panovnických sýpek lidu, který trpěl hladem a také založila špitál na úpatí Wartburku. Roku 1226 se Alžbětíným zpovědníkem stal Konrád z Marburku. Alžběta přesně zachovávala jeho rady a nařízení, čímž budila rozmrzelost vyšší společnosti, ale její manžel ji proti tomuto osočování láskyplně ochraňoval. 24. června



1227 se Ludvík vydal na cestu do Svaté země, domů se ale už nevrátil, zemřel v cizině 11. září.

Alžběta byla přinucena opustit Wartburg, se svými malými dětmi strávila zimu v nuzném prostředí v Eisenachu. Na Velký pátek 24. 3. 1228 se zřekla v Eisenachovském františkánském klášteře veškerého světského požitku a své vlastní vůle. V roce 1228 její teta z matčiny strany abatyše Mechthilda přivedla Alžbětu do Bamberku k biskupu Ekbertovi, který se jí postaral o příbytek a začal plánovat její sňatek, tomu se Alžběta velmi bránila. Když dorazil smuteční průvod s ostatky Ludvíka z Itálie do Bamberku, nechal ji s durynským šlechtickým doprovodem jet do Reinhardsbrunn k pohřbu manžela. Mezitím byl Konrád pověřený papežem Řehořem IX., aby ji ochraňoval. Alžběta od nového landkraběte obdržela 2000 marek jako náhradu za přičtený vdovský majetek. Následovala svého zpovědníka do Marburku a založila tu špitál, kde sama pečovala o nemocné, zde zemřela v noci z 16. na 17. listopadu 1231.

Po smrti bylo její tělo několik dní vystaveno, již tehdy si někteří zajišťovali první relikvie této budoucí světice. Hrob Alžběty se brzy stal poutním místem. Konrád z Marburku usiloval o její kanonizaci, ale bez úspěchu, její kanonizace se nedožil, byl totiž 30. července 1233 zavražděn. 11. října byla vydána bula papeže Řehoře IX, jíž se opět otevřela cesta pro kanonizační procesy, v lednu 1235 se dotazovala v Marburku papežská komise Alžbětínych služebných a poznamenávají si zázraky, které se ve jménu Alžběty udály. 27. května 1235 byla Alžběta v Perugii slavnostně prohlášena za svatou. 1. května 1236 byly Alžbětíny ostatky za přítomnosti císaře Fridricha II. vyzdvíženy ze špitální kaple a uloženy do cenné schránky a pro její hlavu nechal císař zhotovit hodnotný relikviář.

## 2. ALŽBĚTINSKÁ ÚCTA U NÁS<sup>1</sup>

Za svého života byla svatá Alžběta u nás známou postavou, vždyť byla sestřenicí svaté Anežky, a o šíření její slávy se postaraly po kanonizaci různé církevní řády, můžeme jmenovat cisterciáky, dominikány, premostráty, františkány. Od poloviny 13. století se začaly vlivem německé kolonizace připojovat i širší vrstvy obyvatelstva a vytvářela se lidová tradice úcty. Za vlády Karla IV. byly překládány latinské texty o svaté Alžbětě také do češtiny, objevují se zde samozřejmě i německé texty. Vrcholu dosáhla Alžbětina sláva od poslední čtvrtiny 14. století do poloviny 15. století.

Jak konkrétně se toto uctívání projevilo? Především stoupla obliba užívání Alžbětina jména, dále se získávaly ostatky svaté, vznikala mnohá výtvarná i literární díla o svaté Alžbětě a ta se poté šířila dále. Mnoho nově založených a vysvěcených kostelů a špitálů bylo světicí zasvěceno po ní pojmenováno.

Relikvie se k nám dostaly také díky Karlu IV. na hrad Karlštejn. Již ve 13. století se svatá Alžběta stala patronkou špitálů v Kladrubech, na pražském předměstí, v Benešově a v Kamenici, ve 14. století pak zásluhou Jana Očka z Vlašimi na Vyšehradě, Hradčanech, ve Vyšším Brodě, Sušici, Ústí nad Lužnicí, v Jindřichově Hradci, tento posledně jmenovaný existoval ještě v 16. století. Alžběta se stala patronkou kostelů v Buchlovicích u Uherského Hradiště, v Blažejově, ve Cvikově, v Chebu, Tachově, Kadani, Třeboni, Brně, Lipníku, Benešově a ještě na dalších místech, dnes už se tyto informace o zasvěcených místech špatně dohledávají, protože v průběhu let docházelo k zasvěcování novým patronům.

---

<sup>1</sup> Podstatnou část fakt čerpáme z knihy H. S. Schmidtberger, Die Verehrung der heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters. N. G. Elwert Verlag Marburg 1992., kam také doporučujeme nahlédnout pro podrobnější informace.

Pokud jde o její vyobrazování, nejvíce se jí věnovalo pozornosti za vlády Lucemburků od 14. stol. do první třetiny 15. století. Malíři ji zachycovali v řádovém oděvu, případně se třemi korunkami, často mívala lžíci, misku nebo chléb, jímž krmila chudé, také se u ní objevoval koš naplněný růžemi. Znamé je vyobrazení mistra Teodorika v kapli na Karlštejně, které pochází z roku 1365, dále freska ve sv. Vítu v Českém Krumlově z roku 1400, její podoba je zachycena ve špitálních kostelech v Čáslavi, na Křivoklátě, v Rakovníku, v zámeckých kaplích ve Šternberku, Jemništi, Zvíkově, v Praze, ve Slavětíně a je jí také zasvěcen oltář ve svatém Vítu v Praze. Alžběta je zachycena na iluminacích v antifonáři premostrátského kláštera Louka u Znojma a také v pozoruhodné památce Liber depictus<sup>2</sup>.

Zájem o Alžbětu neutichl ani v době pozdější, například se dochovala se její barokní socha v Praze na Karlově mostě.

Alžbětinská úcta přetrvala do dnešních let, ještě nyní se jí nosí posvátní a církevní místa její jméno, můžeme vzpomenout například nově otevřené farní centrum v Chebu.

### 3. PÍSEMNÁ ZPRACOVÁNÍ ALŽBĚTINA ŽIVOTA

#### 3.1. LATINSKÉ PAMÁTKY

Vůbec podstatnými spisy pro bádání o svaté Alžbětě jsou materiály, které sloužily jako podklady pro kanonizaci světice. Jsou zapsány v latinském jazyce. Jednak jde Summu vite, krátký životopis sepsaný Konrádem z Marburku, Alžbětíným zpovědníkem, popisující posledních pět let života světice, její péči o nemocné a okolnosti smrti.

---

<sup>2</sup> Jedná se o obrázkovou knihu z doby kolem r. 1340 dnes uloženou v Národní knihovně ve Vídni. Život Alžběty je vyveden v pásu obrázků se stručným slovním doprovodem ke každému výjevu excerpovaným také z latinské legendy Dietricha z Apoldy. Perokresbou je zde zachycen nejen život Alžběty, ale také svatého Václava, Ludmily, Prokopa a jiných světců.

Druhým zásadním pramenem je *Libellus de dictis quatuor ancillarum s. Elisabeth confectus*, knížka zahrnující výpovědi čtyř Alžbětínských dvorních dam a služebných o celém jejím životě<sup>3</sup>. Dalším zdrojem jsou zprávy o zázracích z let 1232, 1233 a 1235.

Vzniklo velké množství liturgických textů: mše *Missae in honorem s. Elisabeth*, veršovaná oficia, hymnus, kázání, čtení o Alžbětě. Z latinských textů dále naše zpracovávaná *Vita s. Elyzabeth, Dietricha z Apoldy* a legenda zařazená v oblíbeném souboru *Legenda aurea*, což je dílo italského biskupa *Jacoba de Voragine* ze 13. století sloužící jako pomůcka ke kázání kněží a obsahující legendy vztahující se k církevním svátkům v průběhu roku.

### 3.2. PÍSEMNÉ PAMÁTKY U NÁS

Jedná se o latinské, české i německé texty, ať už opisy, přepracování nebo nově vytvářené texty.

Východiskem byly texty vzniklé mimo české země, vytvořené v souvislosti se svatořečením svaté Alžběty nebo bezprostředně po něm. Písemných památek vztahujících se k svaté Alžbětě bylo na našem území poměrně velké množství. Mnoho jich ale bylo v průběhu historie zničeno nebo se jich mnoho dostalo za hranice do Evropy.

Již od konce 13. století byly pořizovány české opisy a následně další zpracování, dodnes se zachovalo téměř 50. Ze staročeských textů se dochovalo zpracování v *Pasionálu*, překladu *Legendy aurey* vytvořeného z podnětu biskupa *Jana ze Středy* jako dar *Karlu IV.* roku 1357, a dále *Život svaté Alžběty Tomáše Štítného*.

---

<sup>3</sup> dílům se věnuje *Huyskens, A.: Der sog. Libellus de dictis quatuor ancillarum s. Elisabeth confectus*, Kempten a München 1911. *Huyskens, A.: Quellenstudien zur Geschichte der hl. Elisabeth, Landgräfin von Thüringen*. Marburg 1908.

Její životopis sepsal také jezuitský kněz a historik a Bohuslav Balbín (1621-1688), v 19. a na přelomu 19. a 20 století bylo sepsáno několik jejich nových životopisů.

#### 4. TOMÁŠ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO

##### 4.1. AUTORŮV ŽIVOT

O autorově životě máme dochováno jen málo zpráv a to z jeho spisů. Tomáš Štítný se narodil kolem roku 1333 (mezi lety 1331 a 1335) na tvrzi Štítném u Žirovnice. Byl to vladyka z chudší větve panského rodu Benešoviců. Mládí strávil učením na artistické fakultě v Praze, kde se věnoval hlavně studiu křesťanské nauky a křesťanské filozofie, univerzitní titul však nezískal. Zůstala mu záliba v četbě církevních spisovatelů, z církevních otců, scholastiků a mystiků. Roku 1355 se po návratu na Štítné oženil a se svou ženou měl celkem pět dětí. Štítný se i po odjezdu z Prahy do centra často vracel a kromě obecného studia křesťanství poutali jeho pozornost kazatelé Konrád Waldhauser (?1320-1369) a Jan Milíč z Kroměříže (?1325-1374).

A právě v té době, v počátku sedmdesátých let začíná také jeho literární činnost. Před rokem 1376 mu umírá jeho manželka a jedno z dětí a poté roku 1380 náhle přijde ještě o další dvě děti, takže zbyl už jen syn Jan a dcera Anežka. Následujícího roku pronajal na věčné časy Štítné, zaopatřil děti a přestěhoval se sám do Prahy. Kolem roku 1390 umírá nájemce Štítného a Štítný musí až do roku 1394 znovu usilovat o svůj majetek, protože ten po zemřelém přešel na krále. Někdy v té době se k němu do Prahy přestěhovala jeho dcera, syn Jan nejspíše zemřel, protože již o něm v dílech nejsou žádné zmínky.

Stejně jako se dohadujeme o datu narození, není jistý ani rok úmrtí učence; zemřel v rozmezí let 1401-1409 (asi roku 1401, protože dcera Anežka se stává sama majitelkou domu vedle Betlémské kaple). Roku

1409 se ztrácejí zprávy i o ní a roku 1414 umírá i sestra Štítného Peltráta, asi poslední člen rodiny.

#### 4.2. CHARAKTERISTIKA TVORBY A ROZBOR DĚL

Pokud bychom chtěli stručně charakterizovat styl autorovy tvorby, řekneme, že „pracoval dvojí metodou, kterou bychom mohli nazvat kompilační a překladatelskou“<sup>4</sup>. Je označován „tvůrcem jasného, výrazného, osobitě propracovaného výkladového stylu“<sup>5</sup>. Štítný sám o stylu své práce píše: „I psalť sem vám (dětem) knihy dvoje: tyto prvé sám klada z své hlavy, jakž mi se zdálo podobné, což sem kde četl a slýchal na kázání aneb od učených, aneb se mohl sám domyslit, ješto přístupno k tomu úmyslu, o němž se psal; ale druhé, ty sem hotovo sebrané aneb učiněné někým jiným latině vyložil česky.“<sup>6</sup> Je také důležité poznamenat, že Štítný za svého života práce stále prohlížel a přepracovával, takže bylo nalezeno mnohdy více autorových recenzí jednoho díla.

#### SBORNÍKY

Sepsal velké množství traktátů, které vždy vydával ve sbornících. Nejstarší z nich je tak zvaný Sborník klementinský, který vznikl a byl napsán roku 1376, dnes je znám pod jménem Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Obsahuje dvě předmluvy, jedna je adresována dětem, druhá čtenářům vůbec. Pak následuje šest traktátů, které na sebe logicky navazují: O víře, o naději a o milosti, O trojích staviech: panenském, vdovském a manželském, O hospodářovi, o hospodyně a o čeledi, Kak se zdejší stavové lidští připodobnávají k andělským kuoróm, Ostnec svědomie a o pokušení d'ábelském a Kak se očistijem toho, že hřešíme.

<sup>4</sup> Dějiny české literatury I. Starší česká literatura. Kolektiv autorů, Praha: NČSAV 1959., s. 174

<sup>5</sup> Česká literatura od počátků k dnešku. Kolektiv autorů, Praha: NLN 1998., s. 84

<sup>6</sup> Štítný: Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, vydal K. J. Erben 1852.

Sborník Štítýný později přepracoval, toto přepracování se nám dochovalo v tak zvaném Jindřichohradeckém sborníku, psaném roku 1492.

Roku 1400 vznikla třetí redakce dnes nazývaná Knihy naučení křesťanského. Štítýný zde výrazně přepracoval a rozšířil starší verze traktátů, umístil zde své traktáty o stavech, ve druhém oddílu se nacházejí spisy o hříších, ve třetím o ctnostech a poslední oddíl se týká svátostí. Bylo tedy pohromadě patnáct knížek v 261 kapitolách.

Naposledy přepracoval svůj sborník pro svou poslední dceru Anežku, je to pravděpodobně jeho poslední práce. Je zapsán v Opatovickém sborníku z počátku 15. století. Původní text vesměs zkracoval a dodal jen málo, vesměs překlady.

## ŘEČI BESEDNÍ

První vzdělání díla, na kterém pracoval už kolem roku 1385, se nám nedochovalo, máme k dispozici obnovené zpracování pro širší veřejnost, jehož vznik můžeme určit rozmezím let 1389-1401. Text je dodnes dochován v rukopise budyšínském z počátku 15. století, dochovala se pak ještě jeden rukopis z 15. století, pařížský, je to pozdější úprava Besedních řečí pocházející od literáta a náboženského myslitele Petra Chelčického (?1390-?1460). Řeči besední jsou podány ve formě rozmluvy mezi otcem a dětmi a obsahují základ filozofického a křesťanského učení psaný přiměřeným způsobem pro dospívající mládež. Text obsahuje výklad o tom, co je Bůh, v jakých čtyřech hodnotách je ho možné poznat. Dále se mluví o tom, co všechno činí. Následuje popis světa o čtyřech hnutích ve věcech a úvaha o tom, co je věc sama o sobě a o formě věci. Dále se hovoří o věcech, které nám Bůh poskytuje. Pokračuje se tématem o svatě

trojici, vtělení syna božího a o historii vykoupení od Adamova hříchu až k dokonání spasení.

Pokud jde o jeho kvalitu, poznamenává na začátku 20. století Ryšánek, že „Spis se i od odborných kruhů bohosloveckých uznává jako znamenitý spis dogmatický“<sup>7</sup>.

## ŘEČI NEDĚLNÍ A SVÁTEČNÍ

Jedná se o spis původně dvoudílný, obsahoval výklady pro celý rok, ale zachovala se však jen asi polovina, která obsahuje výklady pro svátky od 30. listopadu do začátku dubna, tedy od adventu po Velikonoce včetně nich. Text se dochoval v chatrném opise, z něhož byl ještě pořizen opis další. Podle časových narážek můžeme dílo datovat k roku 1392. Pokud jde o charakter díla, Jiří Daňhelka<sup>8</sup> označuje toto dílo jako jakousi první českou postilu, ale jak říká, „nejde však v pravém slova smyslu o sbírku kázání, ale o náhradu za ně, o sbírku krátkých pojednání vhodných k nedělnímu a svátečnímu besedování.“ Do svého díla zařadil i českou a latinskou tvorbu jiných autorů, vůbec své dílo tvořil na základě různých pramenů, z nichž kompiloval výklad svůj.

## KNÍŽKY O ŠAŠIECH

Dílo se zachovalo v pozdním opisu. Vzniklo nedlouho po roku 1394, jedná se o překlad spisu Jacoba de Cessolis, dominikána z Remeše, *Ludus scaccorum sive de moribus hominum et officiis nobelium* napsaném v polovině 13. století. Je to symbolický výklad šachové hry a šachových figurek, který je jakousi úvahou o lidských poměrech, o životě prostých lidí i o problémech státu. Štítný při

---

<sup>7</sup> Ottův slovník naučný nové doby. 2. svazek 6. dílu. Praha a Litomyšl: Paseka/Argo 2003.

<sup>8</sup> Dějiny české literatury I, s. 179



překladu postupoval volně a vkládal narážky na domácí prostředí a mnohé rysy lidských povah konkretizoval na příkladech.

## BARLAAM A JOSAFAT

Ve středověku bylo toto dílo velmi oblíbené, o tom svědčí překlady do více než třiceti jazyků. Svůj základ má v jedné verzi Buddhova životopisu, v 6. století mu neznámý řecký autor dodal podobu, v níž se rozšířila po celé Evropě<sup>9</sup>. Konečně z latiny se pak románu dostalo českého zpracování, a to dvojího. Že je autorem Tomáš Štítný, prokázal až František Šimek<sup>10</sup>. První verze byla zpracována před rokem 1492, mladší přepracovaná verze je o něco pozdější.

Barlaam a Josafat bývá označován jako duchovní román nebo také legenda. Děj románu je následující: Král Avennir pronásleduje ve svém království křesťany a po narození vytouženého syna úzkostlivě pečuje o to, aby se v mladíkově okolí žádný křesťan nevyskytl, také ho drží v paláci, aby se před ním nemluvalo o smutných věcech. Mladík však jednou zatouží po tom podívat se ven. Tam poznává věci dosud netušené, chudobu, stáří, smrt. Zatouží poznat pravdu. Tu je Bohem poslán poustevník Barlaam, aby ho zpravil o víře, po dlouhých rozhovorech s ním přijme křest.

Román je tedy naplněn dějovými zápletkami a množstvím zvrátů, vždyť se také převypráví celý životní osud kralevice Josafata. Jeho věroučné působení je nejen ve fabuli, ale také v autorově komentáři a také v promluvách postav, které mají mnohdy rys poučování. Tomu se vždy věnuje dostatek

---

<sup>9</sup> Pro podrobnější informace o šíření románu odkazují na A. St. Mágra v předmluvě k vydání Barlaama a Josafata. Praha: Orbis 1946.

<sup>10</sup> F. Šimek, LF 1946.

pozornosti, znovu a znovu využívá příležitosti vyložit nějakou křesťanskou pravdu. Do příběhu je zařazeno také několik delších exemplárních příběhů, které text výrazně obohacují. Pak je zakomponována ještě jedna oblíbená složka – disputace, která se nechtěně, ale v souladu s boží vůlí, stane obhajobou víry.

## ZJEVENÍ SVATÉ BRIGITY

Bylo zpracováno z latiny ve dvou recensích, obšírnější na žádost dcery Anežky a kratší, zhuštěnější pro potřeby širšího obecnstva, se dochovalo v opisech z 15. století. Svatá Brigita žila v letech 1302-1373, byla švédskou královnou, manželovi Ulfovi z Ulfasie porodila čtyři chlapce a čtyři děvčata, mezi nimi sv. Kateřinu Švédskou. Po manželově smrti putovala po posvátných a poutnických místech. Mívala zjevení Krista Pána a obsah těchto zjevení na boží rozkaz dávala zapisovat švédském jazykem.

### 4.3. ŽIVOT SVATÉ ALŽBĚTY

#### 4.3.1. RUKOPIS A VYDÁNÍ DÍLA

Život svaté Alžběty se letos v květnu 2006 konečně dočkal svého vůbec prvního vydání v celku. Před tím vyšly pouze tři krátké ukázky v antologii ze staré české literatury I. J. Hanuš<sup>11</sup>.

Dochoval se nepodepsán v jediném zápise v rukopise pražské Národní knihovny<sup>12</sup>, pocházejícím z 15. století. V rukopisu je zapsán za jedním ze šesti rukopisů českého překladu Životů svatých Otců. Text je rozdělen na 20 odstavců, které začínají barevnými iniciálami.

---

<sup>11</sup> Malý výběr ze staročeské literatury. vydal I. J. Hanuš. Praha 186., s. 27-29.

<sup>12</sup> sign. XVII C 28, na f. 450a-495a

O existenci rukopisu se vědělo, jak dokládá Kolárův<sup>13</sup> souhrn literárních pramenů, které se tohoto díla dotýkají.

#### 4.3.2. VÝSLEDKY DOSAVADNÍHO BĚDÁNÍ

Českým Životem se soustavně zabýval po dlouhou dobu F. Ryšánek, výsledky jeho bĚdání však nebyly nikdy zveřejněny. Materiál k tématu je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze na StrahovĚ, respektive v depozitáři Literárního archivu na zámku Staré Hrady u Jičína. K tomuto prameni se nám bohužel nepodařilo dostat. Podrobný soupis materiálu a obecný souhrn poznatků o rukopisu Života svatĚ Alžběty z pera F. Ryšánka přináší J. Kolár<sup>14</sup>.

F. Ryšánek se soustředil na zkoumání dvou otázek ohledně tohoto díla: jednak na prameny díla a zacházení s nimi a jednak na otázku autorství. Po důkladném bĚdání dospĚl k názoru, že pramenem pro legendu je právě latinská Vita sancte Elizabeth Dietricha z Apoldy autorem může s největší pravděpodobností být Tomáš Štítný ze Štítného.

Další badatelkou v této oblasti byla H. S. Schmidtberger<sup>15</sup>, která také dospĚla k názoru, že hlavním zdrojem pro český Život byla Dietrichova legenda, uvádí ještě další prameny<sup>16</sup>, o nichž se domnívá, že z nich autor také čerpal.

V žádné publikaci není dosud k dispozici podrobné srovnání obou textů.

---

<sup>13</sup> Kolár, J.: Český Život sv. Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: *Mediaevalia Historica Bohemica* 4. Praha: Historický ústav 1995., s. 221n.

<sup>14</sup> *ibid.*, s. 223

<sup>15</sup> Schmidtberger, H. S.: *Die Verehrung der heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters*. Marburg: N. G. Elwert Verlag 1992.

<sup>16</sup> Schmidtberger, H. S. 1992, s. 207

### 4.3.3. URČENÍ AUTORSTVÍ

Jen u některých děl máme jasně prokázáno, že se skutečně jedná o práce Štítného, a jak podotýká Jan Gebauer<sup>17</sup>, „že bychom znali spisy ty všechny, nemůžeme tvrditi, ano se více ku pravdě podobá, že některé nám jsou neznámy.“ O tom, za jakých podmínek dílo můžeme jmenovat Štítného za autora říká Gebauer<sup>18</sup>: „někdy je to v dochovaném textě rukopisném pověděno výslovně; někdy se Štítný sám za skladatele hlásí, když při příležitosti a jakoby pro odkaz připomíná, že o té neb oné věci psal ve spise tom onom; dále poznáváme spis Štítný po jistých charakteristických známkách jazykových; a také ta okolnost je svědectví vážné, bývá-li nebo je-li spis, o jehož původ by šlo, pospolu s jinými spisy patrně Štítnými v témže sborníku nebo v témže rukopise. Původství Štítné jest ovšem jistější, když svědectví těchto je několik pospolu; jindy je naproti tomu pravděpodobnost menší.“

F. Ryšánek zkoumal Štítného autorství díla Života svaté Alžběty z více hledisek. Jednak se dílo „nápadně podobá jazyku děl spjatých se jménem Tomáše ze Štítného“<sup>19</sup>, dále podpořil možnost autorství „zřetelem ke zmínce o sv. Alžbětě a k příkladnosti jejího života a působení v jiných dílech Štítného“<sup>20</sup>, jak píše J. Kolár, našel jich 11. Také je důležitý „zřetel k výstavbě díla odpovídající výkladovému postupu v jiných spisech připisovaných Štítnému (meditativní, na čtenáře se obracející rozvíjení výchozího podnětu, zdůrazňované autorovo zaujetí tématem...)“ a „specifický, opět i v Štítného pracích doložený vztah k zázrakům (V Štítného spisech stejně jako v ŽA nejsou popírány, ale autor jim připisuje dominantní funkci jen ve vztahu k lidem nevěřícím...)“<sup>21</sup>.

---

<sup>17</sup> Gebauer, J.: O Životě a spisech Tomáše ze Štítného. Praha: Akademie věd a umění 1923., s. 16

<sup>18</sup> ibid., s. 16

<sup>19</sup> Kolár, J. 1995, s. 227

<sup>20</sup> ibid., s. 227

<sup>21</sup> ibid., s. 228

Jako další důkaz pro Štítného autorství chceme uvést poučný ráz jeho děl, který je v tomto díle nadmíru patrný, dále srozumitelnost výkladu a jasný záměr děl a také velkou potřebu užívání konkretizací a příkladů, které přinášejí do děl dějovost, zábavnost a činí význam díla zřejmým.

## 5. DIETRICH Z APOLDY

### 5.1. AUTORŮV ŽIVOT

Latinsky také Teodorich de Thuringia, narodil se v Apoldě v roce 1220 či 1230, pocházel nejpravděpodobněji z vlivného durynského rodu pánů z Apoldy. V roce 1247 vstoupil do dominikánského kláštera v Erfurtu, kde setrval do konce svého života, který dokonal v roce 1302 nebo 1303. Počítal se mezi duchovní vůdce mystičky Gertrudy Veliké z Helfla<sup>22</sup>.

### 5.2. TVORBA

Dietrich je znám jako autor dvou rozsáhlých životopisů svaté Alžběty a svatého Dominika. Jestli byl literárně činný ještě jinak, není známo. Oba jeho životy se týkaly dvou nejznámějších světců jeho století a vytvářely na dlouhý čas představu o nich. Život Dominikův, dokončený roku 1297, byl dílem na žádost řádu, lišil se od ostatních starších životopisů množstvím materiálu.

---

<sup>22</sup> německá mystička z řádu cisterciáček (1256-1301 nebo 1302)

### 5.3. ŽIVOT SVATÉ ALŽBĚTY

(J. Basnage vydává dílo pod názvem Libri octo de S. Elizabeth, Andree, regis hungarorum filia, Ludovici, Landgravii Thuringiae, Principis Hassiae et Saxoniae, Comitum Palatini, uxore. )

Život svaté Alžběty byl dokončen roku 1289/90, Dietrich jej sepsal z vlastního zájmu. Jeho dílo znamenalo nový počátek dosavadní hagiografické tradice této téměř po celé střední Evropě uctívané světice. Dietrich sjednotil v díle dosavadní podání starších textů se zprávami durynské historiografie a vložil mnohé nové epizody.

Jeho dílo obsahuje osm knih jím samým rozdělených a také prolog. V něm uvádí postup své práce o hledání pramenů až po samotné zpracování, jedná se o jistou ediční poznámku. Tyto údaje a také následující, v nichž se zapřísahá před Bohem, že do knihy nezařadil nic, co by někde nevyčetl, dodávají dílu značnou věrohodnost a činí z něj kvalitní pramen pro další středověké učence. Tím se projevuje jeho zodpovědný přístup.

Dílo má ambice historické, ale také umělecké práce. Se smyslem pro detail líčí mnoho příběhů, čímž vytváří jasně plastický a čtenáři uchopitelný a blízký obraz světice. Text má logickou návaznost od mládí po stáří, tím je přehledné. Prokreslená je charakteristika více postav, kromě Alžběty, u které líčí obšírně každou její přednost zvlášť, se autor věnuje i neskonale vlídnosti, trpělivost a počestnosti jejího manžela Ludvíka IV a je probírána zbožnost Alžbětina duchovního vůdce Konráda z Marburku. Již méně, ale stále patrně je zachycen negativní charakter Sofie, její tchyně, je věnována pozornost i Alžbětiným rodičům.

Dramatičnosti díla přispívá dialogičnost v jednotlivých příbězích. Děj replikami značně ožívá a postavy jsou tím důkladně charakterizovány. Jak to bývá při dialogických scénách, děj se čtenáři,

posluchači silně přiblíží, zpřítomní, čtenář text jakoby i slyší. Dialogy postihují většinou základní myšlenku zápletky, jako je to v následujícím případě, kdy se budoucího landkraběte Ludvíka IV. ptá Walther de Varila, řádný muž, který přivedl Alžbětu do Durynska, na úmysl s ní:

*Hic vice quadam ad sponsum ejus iter agentem accedens in campo dixit secreta, Placeat tibi ut loquar ad te domine mi, indicesque mihi, quod fuero sciscitatus; Cui benignus Princeps ait: Loquere confidenter; Et ego quidquid tibi conveniens fuerit revelabo. Hic ergo, inquit miles, Obsecro mi, quid de filia Regis facere decrevetis? Duces eam uxorem, an patri remittes? Tunc Princeps demonstrato magno, quem prae oculis habebat monte, dixit: Vere, si hic, quem vides mons, a radice usque ad summum aureus esset, hunc ego facilius omnino potius contemnerem, quam Elizabeth conjugium refutarem. Sentiant alii et loquantur inaniter, quod judicant; Elizabeth ego diligo, ejusque matrimonio nihil praepono. Tunc miles, Peto, ait, mi domine, ut mihi liceat eidem hoc nunciare. At ille dulciter, Dic ei, inquit...<sup>23</sup>*

Zastavme se ještě u jednoho příkladu dialogu, který dodává situaci silně dramatický nádech: „*Venit ad eam aliquando matrona nobilis Gertrudis de Leinbach, visitandi gratia, et cum ea adolescens quidam Bartholdus nomine, seculariter indutus. Quem seculi contemplatrix Elizabeth ad se vocans, dixit illi: Vederis nimis indiscrete te habere: Et quare non servis Creatori tuo? Respondit juvenis: O domina mea supplico vobis, ut oretis pro me, ut Dominus det mihi gratiam suam serviendi ei. At illa, Velles ne, ait, quod ego orarem pro te? et ille, Vellem utique. Et ipsa inquit: Oportet ut te ad gratiam Dei habilites similiter orando: et ego pro te libenter orabo. Moxque provolutis genibus in loco competenti monasterii in Werde, ubi tunc erat, coepit orare pro juvene. Ipseque juvenis a longe orationi instabat. Et cum uterque aliquandiu orasset, coepit juvenis alta voce clamare, dicens: O domina, cessate ab oratione. At illa instabat serventius. Postmodum juvenis altius vociferari coepit, dicens: o domina, cessate ab oratione; quia jam deficio. Nimio namque calore accensu juvenis sudabat, et fumabat, et*

---

<sup>23</sup> Basnage, J.: *Thesaurus Monumentorum Ecclesiasticorum*. Amsterdam 1723. IV. díl. s. 115-152: Dietrich von Apolda: *Vita S. Elizabeth.*, s. 121n. Překlad: Když jel s jakýmsi pověřením za jejím manželem, přistoupil venku k němu a tajně mu řekl: Je ti milé, abych s tebou pane mluvil, povíš mi, na co se zeptám? Tomu laskavý pán řekl: Mluv s důvěrou a já ti cokoli budeš chtít vědět, zodpovím. Tady mi tedy řekni, prosím, povídá voják, co ses rozhodl učinit s královskou dcerou? Pojmeš ji za manželku nebo ji vrátíš otcí? Tehdy pán ukázal na velkou horu, kterou měl před očima, a řekl: Vskutku, jestliže tato hora, kterou vidíš, byla od úpatí až na samý vrchol ze zlata, tou bych spíše pohrdl, než bych se zřekl sňatku s Alžbětou. Mnozí uvažují a mluví naprázdno, když tak soudí. Já Alžbětu miluji, ničeho si necením tak jako sňatku s ní. Tu tě žádám, praví, můj pane abych jí toto směl oznámit. A ten jemně praví: řekni jí to...

*brachia, totumque corpus huc et illuc, tamquam demens, jactabat. Tunc domina ipsius servientis, et duae beatae Elizabeth ancillae accurantes, tenuerunt eum, et invenerunt eum totum incaluisse, vestesque nimio sudore madidas. Saepius autem iterans clamorem, tandem dixit. In nomine Domini oro, ut cessetis ab oratione, quia jam inge confumor. Et quae tenebant eum, vix calorem manibus poterant tolerare. Mox autem, ut cessavit oratio, refrigeratus est.*<sup>24</sup>

Dialogem je také blížeji ilustrován vztah obou postav, Alžběty a mladíka, oslovení Alžběty „*O domina*“ a střelná modlitba „*In nomine Domini*“ situaci značně vyhrocují. Jedná se příběh, v němž dochází k trojímu opakování žádosti přímou řečí, tímto stupňováním požadavku je dosaženo značné napínivosti, dramatičnosti a emocionálního vypětí.

Také místy přechází do textu ve verších. Píše kultivovanou latinou středověkého učence, usiluje o přehlednost a srozumitelnost a působivost textu. Dá na zvukovou stránku textu, je znalý latinské literární teorie.

Jeho Život je silně emočně nabitý. Ozývá se dojetí, radost z ctnosti a dobroty, zklamání a žalost nad nedokonalým světem plným hříchu. Je to vřelé přimknutí k Bohu, které nemůže ohrozit žádné pokušení na zemi. Kolikrát se ozve povzdech, tím autor nenuceně a přesvědčivě působí na čtenáře a může ho lépe pohnout, oblomit, aby též užasl nad dokonalostí této světice.

---

<sup>24</sup> Dietrich: Vita, s. 145. Překlad: Přišla k ní jednou vznešená paní Gertruda z Leinbachu, aby ji navštívila a s ní přišel jakýsi mladík jménem Bartholdus světsky oblečen. Toho si k sobě zavolala Alžběta pohrdající světskými věcmi a řekla mu: Zdá se, že se chováš příliš světácky. A proč nesloužíš svému stvořiteli? Odpověděl mladík: Ó, paní má, snažně vás prosím, abyste se za mne modlila, aby mi dal Pán milost sloužit mu. Ale ona řekla: Chceš, abych za tebe prosila? A on: Jistěže chci. A sama praví: Musíš k boží milosti prosit zároveň, abychom byli vyslyšeni a já se za tebe ráda pomodlím. A brzy padla na kolena na příhodném místě v klášteře ve Werde, kde tehdy byla, a začala se na chlapce modlit. I sám chlapec se pustil opodál do modlitby. A když se oba nějaký čas modlili, začal chlapec hlasitě křičet: Ó, paní, ustaňte v modlitbě, ale ona v ní setrvala ještě pilněji. Poté chlapec začal křičet hlasitěji: Ó, paní, přestaňte v modlitbě, protože již umdlévám. Chlapec se rozpálen vysokou teplotou potil, až se z něj kouřilo, a záda i celé tělo sebou tu a tam škubalo jako by byl šílený. Příběhly dvě služebné blažené Alžběty a držely ho a shledaly, že je celý zapálen, a celý oděv byl tím velkým pocením mokrý. Ony opětovně křičely a on nakonec řekl: Ve jménu Páně prosím, abyste se přestala modlit, protože jsem již ohněm spálen. A ty, které ho žhnoucího držely, ho stěží rukama zvládaly. Brzy na to, když se přestala modlit, se ochladil.



## 6. TEMATICKÝ A MOTIVICKÝ ROZBOR SHOD A ODLIŠNOSTÍ

### 6. 1. POZNÁMKY K ROZBORU

Při zkoumání jsme pracovali s opisem rukopisu a také vydáním Života svaté Alžběty<sup>25</sup>, obojí pořídil J. Kolár, text latinského života pochází z vydání J. Basnage<sup>26</sup>.

Rozbor jsme provedli srovnáním celých textů. Následující tabulka přináší řazení témat v obou textech paralelně, kurzívou jsou zapsána shodná témata. Pro usnadnění hledání jsou před tématy uvedeny bližší údaje, na které stránce se místo nachází. U Života Štítného umístěného na prvním místě uvádíme foliaci podle rukopisu, u práce Dietricha z Apolda uvádíme pro přehlednost číslo knihy, kapitoly a stručnější přetlumočení názvu kapitoly.

Zmiňujeme se o textových shodách, i rozdílech, všímáme si hlavně výrazných faktografických údajů, dále také popisů detailů, které by mohly prozradit jiné prameny.

Následující komentář blíže specifikuje zjištěná fakta a detailněji rozvádí srovnání, všímá si dalších drobnějších změn v textu. Jsou rozvíjeny především odlišnosti, shody jsou pouze zmiňovány, zajímají nás odlišné informace nebo informace nacházející se u Štítného navíc.

Musíme již nyní podotknout, že se porovnání činí poněkud obtížněji, protože na mnohých místech nejde u Štítného o doslovný překlad.

---

<sup>25</sup> Štítný ze Štítného, T.: Život svaté Alžběty. vydal J. Kolár. Praha: Paseka, 2006

<sup>26</sup> Basnage, J.: Thesaurus Monumentorum Ecclesiasticorum (Amsterdam, 1723). IV. 115-152: Dietrich von Apolda: Vita S. Elizabeth.

U Štítného vypisujeme všechna výrazná témata, i místa originální s didaktickým záměrem, u Dietricha jsme vynechali několik témat, které nemají odezvu v českém převodu, ta bývají shrnuta do názvu kapitoly.

Sjednocujeme zápis jména Alžběta, jak je pojmenována u Štítného, Dietrich v latinském textu zachycuje její jména jako „Elizabeth“.

Pokud jde o náš překlad latinských pasáží, usilujeme o významově věrné převedení textu do češtiny; jde o pracovní překlad, který by ještě zasloužil vybroušení. Snažíme se užívat větných konstrukcí v současné češtině aktivně užívaných. Tím se sice odlišujeme od větných konstrukcí Štítného, ale je to z hlediska soudobého jazyka adekvátní. Jedná se především o překlad participiálních frází, pořadí slov.

## 6.2. SROVNÁNÍ DĚL

### **Život svaté Alžběty Tomáše Štítného**

450a Alžběta jako příklad a její oslava

451b *Ondřej a Gedruta*

451b *1207 narození Alžběty*

452a původ Alžbětina jména

452b *matka vypravuje Alžbětu na cestu*

### **Život svaté Alžběty Dietricha z Apoldy**

I/I O vážnosti rodičů a jejím příchodu nebem ohlášeném

uvedení do doby – spor s Římskou říší

předpověď jejího narození filozofem

*rodina v Uhrách – Andreas a Gertruda*

*1207 narození Alžběty*

zaslíbení Ludvíku

poselství do Maďarska

I/II O přivedení Alžběty do Durynska a jejím doprovodu

*matka vypravuje Alžbětu na cestu*

Alžběta přichází do Durynska

zavraždění její matky

I/III O jejím podivuhodném dětství

453a <i>dětská úcta</i>	<i>dětská úcta</i>
454a Alžběta ať je příkladem dítkám	byla u ní rozpoznána božskost
454b <i>smrt tchána</i>	<i>smrt Hermanna, tchána</i>
	I/IV O dětství
454b <i>Alžbětina zbožnost</i>	<i>Alžbětina zbožnost</i>
455a <i>apoštol Jan se stává jejím patronem</i>	<i>apoštol Jan se stává jejím patronem</i>
455a <i>světí svátky a odkládá ozdoby</i>	<i>světí svátky a odkládá ozdoby</i>
455b <i>tančí jen jedno kolo</i>	<i>tančí jen jedno kolo</i>
	I/V O přibývání dobroty
455b <i>vyrůstá s ní Anežka, sestra snoubence</i>	<i>vyrůstá s ní Anežka, sestra snoubence</i>
456a <i>Alžběta odkládá korunku</i>	<i>Alžběta odkládá korunku</i>
456a Alžběta ať je příkladem pannám	
457a <i>jak ji hanili</i>	<i>jak ji hanili</i>
	Alžbětina chvála
	I/VI Co trpělivě snášela v dospívání
	úvahy o utrpení
457b <i>snaha vrátit ji otci</i>	<i>snaha vrátit ji otci</i>
457b <i>snaha umístit ji do kláštera</i>	<i>Sofina snaha ji umístit do kláštera</i>
458a <i>modlitby</i>	srdce obrácené k bohu a <i>modlitby</i>
457b Alžbětin osud jako příklad manželům	
	I/VII Pochybnost o sňatku svaté Alžběty
458b <i>pochybnosti o sňatku</i>	<i>pochybnosti o sňatku</i>
458b <i>rozhovor o sňatku, přirovnání k hoře</i>	<i>rozhovor o sňatku, přirovnání k hoře</i>
459a <i>dar zrcátka</i>	<i>dar zrcátka</i>
	I/VIII O svatbě
459a <i>zavření úst protivníkům</i>	<i>zavření úst protivníkům</i>
459b <i>chvála snoubence za dar křížku</i>	<i>chvála snoubence za dar křížku</i>
459b přivedou Ludvíkovi pannu	
461a <i>Ludvíkovo pokušení u okna</i>	
461a <i>žena v Ludvíkově pokoji</i>	
461b <i>žena má přijmout plod od Ludvíka</i>	
462a <i>svatba roku 1221</i>	<i>svatba roku 1221</i>
	II/I O manželské svátosti svaté Alžběty

462a <i>noční modlitby</i>	<i>noční modlitby</i>
	<i>doprovází manžela na cestách</i>
462b <i>příhoda s palcem</i>	<i>příhoda s palcem</i>
462b <i>doprování manžela na cestách</i>	
	trápení těla
463a mužova zbožnost a podpora kláštera	
463b lopatka pro hříšníky	
463b mír v zemi - rozdíl od vlády otce	II/II Její způsob sedání u pánova stolu
464a <i>společné stolování</i>	<i>společné stolování</i>
464a <i>Konrád ji nabádá ke střídmosti</i>	<i>Konrád ji nabádá ke střídmosti</i>
464b <i>tři služky ji následují</i>	<i>tři služky ji následují</i>
	způsoby stravování
	střídmost na loži
	II/III Jak více po navštívení bohem prospívá
465a <i>Alžběta omdlí v kostele</i>	<i>Alžběta omdlí v kostele</i>
	II/IV O prostém způsobu odívání
	II/V Jak se chovala v nepřítomnosti manžela
466a <i>za mužovy nepřítomnosti žije jako vdova</i>	<i>za mužovy nepřítomnosti žije jako vdova</i>
<i>vdova</i>	
	o dětech: Hermannovi a dvou dcerách
466b <i>v šestinedělí nosí dítě do kostela</i>	
	II/VI O vlídném zacházení manžela s Alžbětou
467a <i>o Ludvíkově strpení</i>	<i>o Ludvíkově strpení</i>
467a <i>v zahradě ostříhá chudákovi vlasy</i>	<i>v zahradě ostříhá chudákovi vlasy</i>
467b Kristus v podobě malomocného	
468a <i>přede pro bratry minority</i>	<i>přede pro bratry minority</i>
468a <i>šije chudým</i>	<i>šije chudým</i>
468b žalost nad ztrátou panenství	
468b příklad mnohým	II/VII O touze po svaté chudobě, kterou prahne
	II/VIII O zázraku z nebe
469a <i>zázrak se šaty</i>	<i>zázrak se šaty</i>
	II/IX O štedrosti svaté Alžběty
469b <i>Alžběta daruje plášť</i>	<i>Alžběta daruje plášť</i>

470a příběh o překonání tělesného pokušení	II/X S jakou uctivostí trávila slavení mší Alžbětina zbožnost
471a <i>obličej osvícený jasem</i>	<i>obličej osvícený jasem</i>
471b <i>trestání těla</i>	II/XI Jak ctíla a slavila svátky <i>trestání těla</i>
471b <i>mytí nohou dvanácti</i>	<i>mytí nohou dvanácti</i> pečuje o nemocné s leprou odmítá obsluhu služek o Velikonocích
471a <i>chodí s chudými</i>	<i>chodí s chudými</i>
471a <i>štědře rozdává v ulicích chudým peníze</i>	<i>štědře rozdává v ulicích chudým peníze</i>
471a <i>jde s procesím</i>	<i>jde s procesím</i>
	III/I O slavných skutcích Ludvíka <i>Ludvíkovo pokušení u okna</i>
	III/II Jak zastrašil lva
	III/III O jeho vynikajících mravech a stavu
	III/IV O čistotě toho pána <i>žena v Ludvíkově posteli</i>
	III/V Jak odmítl cizoložství <i>žena má přijmout plod od Ludvíka</i>
	III/VI O Alžbětině milosrdenství v časech chudoby
472b <i>1225 hlad</i>	<i>1225 hlad</i>
473a <i>zakládá špitál</i>	<i>zakládá špitál</i>
473a <i>vykonává nejšpinavější práce</i>	<i>vykonává nejšpinavější práce</i>
	III/VII O zázracích, které skrz ní vykonal bůh rozbité nádoby kolik jídla rozdala, tolik přibylo štedrost nejen zde, ale po celém panství rozprodává ozdoby
473b <i>pečuje o děti</i>	
473b <i>ve špitále se stará o 28 nemocných</i>	<i>ve špitále se stará o 28 nemocných</i>
473b <i>900 chudých</i>	<i>900 chudých</i>

473b platí za jednoho chudého dluhy

474a káže živit se vlastním dílem

péče o chudé

oděvy pro mrtvé šije sama

III/VIII o návratu landkraběte od císaře

474a *návrat Ludvíka*

*návrat Ludvíka*

III/IX o ctihodném Konrádu z Marburku

o Konrádu

jak Alžběta nemohla přijít na zavolání

IV/I Jak je Ludvík označen křížem

475a *1227 křížová výprava*

*1227 křížová výprava*

vyjmenování účastníků

475a Alžběta čeká potomka

475a *loučení Alžběty a Ludvíka*

*loučení Alžběty a Ludvíka*

475b potomek vstoupí k augustiniánům

IV/II Jak se rozloučil a odjel

loučení

báseň

odjezd

IV/III Jak Alžběta manžela kousek doprovázela

Alžběta Ludvíka doprovodí

žal nad rozloučením

475b *obléká vdovský šat*

*obléká vdovský šat*

IV/IV Jak začal trpět horečkou

o lidech na výpravě

cesta

onemocnění

IV/V O posledních chvílích

udělení posledního pomazání

Ludvík zemřel

žal nad jeho smrtí

poslední pocty

	IV/VI Jak se Alžběta dovídá o smrti <i>tchýně zpravuje Alžbětu o smrti Ludvíka</i>
476a <i>tchýně zpravuje Alžbětu o smrti Ludvíka</i>	<i>tchýně zpravuje Alžbětu o smrti Ludvíka</i>  velká žalost všech
	IV/VII Jak je sama vyhnána ze svého sídla a trpělivě snáší chudobu
476b <i>vyhnána</i>	<i>vyhnána</i>
476b <i>jsou jí přineseny děti</i>	<i>jsou jí přineseny děti</i>
477a <i>ubytována u zlých hostitelů</i>	<i>ubytována u zlých hostitelů</i>  žal autora nad Alžbětou
	IV/VIII Jak neuznalá stařena shodí Alžbětu do bláta
477a <i>stařena Alžbětu shodí do bláta</i>	<i>stařena Alžbětu shodí do bláta</i>
	IV/IX O útěchách, kterých se jí dostalo
477b <i>rozhovor Alžběty a služebné o vidění</i>	<i>rozhovor Alžběty a služebné o vidění</i>
478a <i>vidění Krista a druhý rozhovor</i>	<i>vidění Krista a druhý rozhovor</i>
	V/I Alžběta přichází na Bamberk
479a <i>úmysl biskupa s Alžbětou</i>	<i>úmysl biskupa s Alžbětou</i>
	V/II Jak přepravili kosti jejího manžela
480a <i>biskup opět volá Alžbětu</i>	<i>biskup opět volá Alžbětu</i>  převezení Ludvíkových ostatků
	V/III Jak jsou v Bamberku ostatky přijaty
	V/IV Co o kostech řekla Alžběta
480b <i>Alžběta u ostatků svého manžela</i>	<i>Alžběta u ostatků svého manžela</i>
	V/V Jak odjeli z Babenberku do Durynska
481b <i>Alžběta odjíždí zpět do Durynska</i>	<i>Alžběta odjíždí zpět do Durynska</i>  žal v Durynsku
	V/VI Jak byly kosti uloženy do hrobu předků
481b <i>pohřeb Ludvíka</i>	<i>pohřeb Ludvíka</i>  1227 smrt Ludvíka na Sicílii
	V/VII Napadení bratra, že Alžbětu vyhnal cesta k Henrikovi, bratru zemřelého řeč proti Henrikovi

481b <i>Henrik nabízí Alžbětě pomoc</i>	<i>Henrik nabízí Alžbětě pomoc</i>
	V/VIII Jak Alžběta pohrdá nádherou mocných
481b <i>Alžběta odmítá hrady</i>	<i>Alžběta odmítá hrady</i>
482a <i>Alžběta nemění své zásady</i>	<i>Alžběta nemění své zásady</i>
	V/IX O pohrdání, které snesla od durynských pánů
482a <i>pohrdání</i>	<i>pohrdání</i>
482a <i>Alžbětino veselí</i>	<i>Alžbětino veselí</i>
482b <i>útěcha papeže Řehoře IX.</i>	<i>útěcha papeže Řehoře IX.</i>
	VI/I Jak Alžběta dychtila sloužit bohu v největší chudobě
482b <i>Konrádovy rady</i>	<i>Konrádovy rady</i>
	VI/II O jejím přesídlení do Marburku
483a <i>následuje Konráda do Marburka</i>	<i>následuje Konráda do Marburka</i>
	popis jejího života v chudobě
483a <i>postaven pro ni dům z bláta a dřeva</i>	<i>postaven pro ni dům z bláta a dřeva</i>
	VI/III Jak dosáhla od pána opovržení nad světem
483b <i>Konrád jí radí nedbat tohoto světa</i>	<i>Konrád jí radí nedbat tohoto světa</i>
	Alžbětina slova služebným
	VI/IV O zřízení špitálu v Marburku
483b <i>zakládá špitál</i>	<i>zakládá špitál</i>
483b <i>obléká prostý oděv</i>	<i>obléká prostý oděv</i>
484a <i>podobně se odívá její služebná</i>	<i>podobně se odívá její služebná</i>
484a <i>Konrád ji kárá za to, že sedává u stolu s chudými</i>	<i>Konrád ji kárá za to, že sedává u stolu s chudými</i>
484a <i>Alžběta svolává chudé</i>	
484a <i>rozdává padesát hřiven</i>	
484b <i>zbylým chudým dává po šesti mincích</i>	
485a <i>nechá ostříhat dívku s krásnými vlasy</i>	
	Konrád ji zbavuje všeho, co by jí bránilo v cestě za svatostí
	VI/V O její levné stravě a odívání
	VI/VI O chudobě, kterou snášela



486a <i>uherský král posílá pro svou Alžbětu</i>	<i>uherský král posílá pro svou Alžbětu</i>
486b <i>ve volných chvílích přede</i>	<i>ve volných chvílích přede</i>
486b <i>vrací do kláštera vlnu, která jí nepatří</i>	<i>vrací do kláštera vlnu, která jí nepatří</i>
	VI/VII O její vlídnosti
	VI/VIII O neúnavných cvičeních ve skutcích lásky o štědrosti
487a <i>nemocnému přinese ryby</i>	<i>nemocnému přinese ryby</i>
487a <i>němé dítě začne mluvit</i>	
488a <i>nevděčná žena opustí své dítě</i>	
488b <i>prosí za mládence, až ho popadne horko</i>	
489b <i>Alžbětě se zjeví ve snu matka</i>	<i>Alžbětě se zjeví ve snu matka</i>
489b <i>sama myje nádoby</i>	
489b <i>pečuje o jednoho zlámaného s červenou nemocí (úplavice)</i>	<i>pečuje o chlapce ochrnutého chlapce s krvácením (úplavice)</i>
489b <i>pečuje o dívku s malomocenstvím</i>	<i>pečuje o dívku s leprou</i>
489b <i>pečuje o dítě s nemocnou hlavou</i>	<i>pečuje o chlapce s nemocnou hlavou sama myje nádoby</i>
490a <i>Alžběta chodí s veselou tváří</i>	<i>báseň</i>
490b <i>shrnutí Alžbětina života</i>	VIII/I Alžběta rozdává veškeré věno chudým Alžběta obdrží penzi <i>svolává chudé</i>
	VIII/II O její štědré almužně o shromáždění chudých <i>rozdává padesát hřiven zbylým chudým dává po šesti mincích</i>
	VIII/III O obrácení jedné dívky <i>nechá ostříhat dívku s krásnými vlasy</i>
	VIII/IV Jak Konrád cvičil Alžbětu v lámání vůle
	VIII/V O pomoci svaté Alžběty chudým
	VIII/VI Jak jedni nevděčníci nemohli odejít <i>nevděčná žena opustí své dítě</i>
	VIII/VII O Alžbětině obdivuhodné síle modlitby o modlitbě

	<i>prosí za mládence, až ho popadne horko</i>
	VII/VIII O úctě k relikviím
	VII/IX O kontemplaci, ve které dlouho setrvala
	<i>Alžběta chodí s veselou tváří</i>
	VIII/I Jak Alžběta předpověděla svou smrt
	zjeví se jí pán
490b <i>Konrád těžce onemocní a Alžběta</i>	<i>Konrád těžce onemocní a Alžběta povídá, že</i>
<i>povídá, že zemře dříve</i>	<i>zemře dříve</i>
	VIII/II O Alžbětině nemoci
491a <i>nemocná Alžběta na lůžku zpívá</i>	<i>nemocná Alžběta na lůžku zpívá</i>
	VIII/III
491a <i>Alžbětina odkaz</i>	<i>Alžbětina odkaz</i>
491b <i>přijetí svátosti</i>	<i>přijetí svátosti</i>
491b <i>co řekla plačícím ženám</i>	<i>co řekla plačícím ženám</i>
491b <i>ozývají se hlasy, ale nehýbá ústy</i>	<i>ozývají se hlasy, ale nehýbá ústy</i>
	o objevení ďábla
	VIII/IV O posledním vydechnutí
492a <i>poslední Alžbětina slova</i>	<i>poslední Alžbětina slova</i>
492a <i>pohřbena v klášteře svatého Benedikta</i>	oblékají ji do tuniky podle jejího přání
492a <i>zjeví se jednomu bratru (konvrši)</i>	VIII/V O uspořádaných pohřebních slavnostech
	kněží si berou relikvie
	o vůni těla
	VIII/VI O uctívém a smutném pohřbu
492b <i>pohřeb po čtyřech dnech 1241 (!)</i>	<i>pohřeb po čtyřech dnech 1231</i>
493a <i>slovo autora o zázracích</i>	uzdraven cisterciácký mnich
493b <i>uzdravení slepého dítěte na prosbu</i>	o nemocném muži
<i>jedné hraběnky</i>	o dalších uzdravených skrze Alžbětu
494a <i>uzdravení chromého dítěte</i>	VIII/VII O zázracích přednesených v apoštolském
	sídle
	VIII/VIII O přezkoušení zázraků
494b <i>papež Řehoř IX. ji prohlašuje za svatou</i>	<i>papež Řehoř IX. ji prohlašuje za svatou</i>
	VIII/IX O slavnostní kanonizaci
	VIII/X O přenesení svaté Alžběty

494b *ostatky přeneseny do jiného kostela*

*ostatky přeneseny do jiného kostela*

VIII/XI O přání lidu

VIII/XII O přítomných význačných osobnostech

VIII/XIII Úvaha o činech světice

VIII/XIV O oleji, který prýštil ze svatých kostí

Krátký dodatek o zázracích

### 6.3. KOMENTÁŘ K POROVNÁNÍ DĚL

Štítenská legenda začíná delší oslavou života svaté Alžběty, o tom, jak nám bůh dal svaté pro dobrý příklad různým stavům. Tento úvod končí rozsáhlým napomenutím, citovaným již v úvodu této práce, které upozorňuje na to, že z jejího života se může poučit každý, muž i žena, mladý i starý.

Dietrich žádný takový obecný úvod nemá. Události, o kterých se chystá vyprávět, datuje do období mezinárodních sporů a pak ihned přejde k líčení o filozofu Clyneforovi z uherského Sedmíhradska, který předpovídá příchod světice a také její zasnoubení se synem Durynského panovníka. Štítný se s Dietrichem shoduje pouze v první větě!

Štítný jmenuje Alžbětiny rodiče v Uhrách jako Ondřeje a Gedrutu, Dietrich jako Andrease a Gertrudu. Liší se ale v přívlastku, jímž charakterizují královnu. Štítný píše „*Gedruta, dci kniežete moravského, žena ovšem smyslná*“<sup>27</sup>, kdežto Dietrich: „*uxor Gertrudis nomine, nobilissimi Ducis Carinthiae filia*“<sup>28</sup>.

<sup>27</sup> ze Štítného, T.: Život svaté Alžběty. Vydal J. Kolár. Praha: Paseka, 2006., f. 451b

<sup>28</sup> Dietrich: Vita, s. 118, I/I, překlad „ženu jménem Gertruda, dceru váženého korutanského předáka“

Rok se shoduje, ale poté následuje u Štítného židovský původ Alžbětina jména, které z Dietricha nepochází.

Ve Štítném až teprve na tomto místě píše o lankraběti Heřmanovi a jeho prvním synu Ludvíkovi, v krátkosti se zmiňuje o poselství do Uher. U obou autorů se píše o pečlivosti uherské královny při přípravě výbavy. Štítnému se však nezdá zapotřebí šířit se o všech pokladech, ale stejně jako přičítal boží vůli, že se narodila Alžběta a také Ludvík, nyní píše o tom, že je božím záměrem mít množství pokladů, aby jí poté mohla pohrdnout.

Následuje velmi podrobná pasáž o projevech úcty v Alžbětině dětství. Doslova se píše: „*pohnula se svým srdcem k svému tvorci, dětinskou svou budoucí svatost jako zvěstujíc, neb jest velmi ráda klekala, ručice spínajíc před oltářem, oči vzvodiec k nebesuom vzhóru a často pokorně padajíc křížem.*“<sup>29</sup> U Dietricha stojí: „*jam futurae in se perfectionis imaginem praeferens, frequenter ante altare provoluta, pavimento ore adhaerebat, genuflectionesque multiplicans, complicatis manibus et erectis oculis, coelestibus, prout poterat, intendebat.*“<sup>30</sup> Obě pasáže jsou si velmi blízké, shoduje se onen předobraz svatosti, klekání, sepjaté ruce a pozdvihnuté oči, liší se mírně pořadí motivů a Dietrichův motiv s přitisknutou hlavou je vypuštěn a nahrazen motivem padání křížem.

Následuje výrazná pasáž o dětské hry a Alžbětině úctě, opět u obou autorů podobná.

Po delší pasáži, v níž Štítný dává malou Alžbětu za příklad dítkám následuje poznámka o smrti lankraběte: „*Pak to svaté dietě přijide*

---

<sup>29</sup> Štítný: Život, ff. 453a-b

<sup>30</sup> Dietrich: Vita, s. 120 I/III, překlad „Již nyní na sobě ukazovala předobraz své budoucí dokonalosti, často před oltářem padala na kolena, obličej tiskla na podlahu, znovu poklekala, sepjaté ruce a oči zdvihala k nebi jak mohla“

*k létu devátému a lankrabě, ješto jměl její švekr býti, snide s světa.*<sup>31</sup> Dietrich píše: „*His aliisque sanctae indolis insignita praeludiis nonum aetatis annum attigit, in quo dominus Hermannus, pater sponsi sui, defunctus est.*“<sup>32</sup> Informace o Alžbětině stáří a o skonání Hermanna se shoduje.

Dále oba shodně popisují Alžbětino dospívání, také volbu ochránce apoštola a snahu odkládat všelijaké ozdoby a doplňky při svátečních příležitostech.

Následuje doslovný překlad pasáže o Anežce a návštěvách kostela, také citát Alžbětiny odpovědi na podiv, proč si sňala korunu. Také Štítný vynechává pasáž o všech ozdobách, jimiž byly dívky okrášleny při cestě do kostela, taktéž jméno jejich průvodkyně, Anežčiny matky Sofie a také fakt, že byla ženou Hermanna.

Ve chvíli, kdy Štítný píše o příkořích, kterých se jí dostalo od blízkých, vynechává mocné sekretáře, o nichž píše Dietrich, že se jí vysmívali, ale uchovává špatný postoj tchýně k Alžbětě. Zde Štítný cituje tchýninu řeč k Alžbětě, která je u Dietricha použita až na pozdějším místě: „*Alžběto, ne mezi kněžnami, ale mezi služebnými pannami slušalo by tobě býti.*“<sup>33</sup> Dietrich tam píše totéž: „*Non in Principum dominantium, sed in servarum famulantium numero fuisse debueras Elizabeth computata.*“<sup>34</sup> Také si nenechá ujít krásné přirovnání života svěřice: „*jako lilium mezi trním*“<sup>35</sup> Dietrich: „*velut lilium inter spinas*“<sup>36</sup>.

Dále se na hradě uvažuje o tom, co počít s takovou princeznou. Překlad není doslovný, ale informace ve Štítném nepřesahují

<sup>31</sup> Štítný: Život, f. 454b

<sup>32</sup> Dietrich: Vita, s. 120 I/III, překlad: Těmi a jinými hrami ...znaky svatého nadání, ve kterém pán Hermann, otec jejího snoubence, skonala.

<sup>33</sup> Štítný: Život, f. 457a

<sup>34</sup> Dietrich: Vita, s. 120 I/V

<sup>35</sup> Štítný: Život, f. 457a

<sup>36</sup> Dietrich: Vita, s. 121 I/IV

informace u Dietricha: úklady strojí v obou případech královnino okolí, uvažuje se o návratu dcery domů a o jejím umístění do kláštera, který blíže specifikuje pouze Dietrich. V obou textech je zmíněn podlý důvod, aby se následníkovi dostala do rukou bohatší nevěsta z nějaké blíže ležící země.

V obou textech nyní následuje vyznání lásky Alžbětina snoubence Ludvíka, kterému předchází rozhovor Ludvíka a Walthera de Varila. Walther, řádný muž a voják, však není u Štítného uveden jménem, jen jako „*jeden jmenovitý*“<sup>37</sup>, Štítný však ze své předlohy přebírá myšlenku, že se jedná o muže, který doprovázel Alžbětu z Uher do Durynska. V obou textech pak posílá Alžbětě zrcadlo s křížem, z něhož má Alžběta velkou radost a usmívá se.

Shodně se mluví o přípravách na svatbu a výslovně se zmiňuje fakt, že snoubenec Ludvík „*zatkal usta těm, ješto jemu radiechu jiné*“<sup>38</sup>, v latinském textu stojí: „*obstruxit ora contradicentium, et iniqua loquentium*“<sup>39</sup>. V obou následuje chvála ženicha, která zmiňuje i vhodně vybraný dárek – křížek.

Štítný pokračuje v líčení Ludvíkovi cudnosti užitím čtyř příkladů, z nichž tři se vyskytují u Dietricha na jiném místě později. Štítný je zařadil ještě před svatbu, aby tak podtrhl Ludvíkovu ctnost. Zajímavé přirovnání Ludvíka k svatému Josefu je zachováno u obou autorů: „*Aj, toľ druhý Jozef, jehož jinostvie nemohla přemoci oplzlost ženská.*“<sup>40</sup>, Dietrich píše: „*Ecce novus et admirandus Joseph, qui propter fidem oblatum crimen adulterii recusavit.*“<sup>41</sup>

---

<sup>37</sup> Štítný: Život, f. 458b

<sup>38</sup> Štítný: Život, f. 459a

<sup>39</sup> Dietrich: Vita, s. 122 I/VIII, překlad: zavázal ústa odpůrcům a nespravedlivým

<sup>40</sup> Štítný: Život, f. 461b

<sup>41</sup> Dietrich: Vita, s. 128 III/IV, překlad: Hle, nový a obdivuhodný Josef, který pro víru zavrhl nabízený přečin cizoložství

Následuje líčení svatby a společného soužití manželů, v obou textech je zachována zmínka o nočním vstávání. Štítý píše: „*na všakú noc vstávala jest ta zbožná manželka na modlitvy od svého pána, kdy on spal a také i tiše přezřel toho*“<sup>42</sup>, Dietrich pak: „*noctis singulis consurgens ad orandum, marito quandoque dormiente, vel etiam dissimulante*“<sup>43</sup> Dietrich je však v tomto místě obšírnější. Příhoda s palcem i Alžbětino doprovázení manžela Ludvíka na cestách je obsaženo v obou textech, ale v opačném pořadí a Štítého verze nemá zachycenu Alžbětinu řeč o nočním vstávání.

Pokud jde o společné stolování Alžběty a Ludvíka, shodně se dozvídáme, že za stolem sedávali společně, dále že Alžběta ve stravování dbala rad o kazatele jménem „*Kunrát z Marpurcha*“<sup>44</sup>, jak píše Štítý, Dietrich se o něm zde zmiňuje jako o „*Magistrovi Conradovi*“<sup>45</sup>. Také se dozvídáme, že spolu s Alžbětou se stravovaly střídavě také tři její služky a těch prý litovala Alžběta více nežli sebe.

Následuje příhoda v kostele, kdy při pohledu na ukřižovaného Krista Alžběta omdlí. Oběmu textu předchází zmínka o tom, že se chystají jít na hody se svou tchyní. Při rozjímání v kostele nacházíme zde změnu v přímé řeči. Štítý píše: „*... že sobě počě mysliti...: A já tak řku: Ó hubená hlíno, buoh tvooj náh pní pro tě v koruně trnové potupně, a ty v své chlípě jako sě protiviec jemu, jdeš tak bujně v rúšě tak drahém a v koruně.*“<sup>46</sup> Dietrich píše: „*dicens intra se; En pendet Deus tuus nudus, et tu homo inutilis vestibus preciosis operiris. Spinis capit* (zde je zjevná chyba, mělo by tu podle významu stát *caput*) *ejus pungitur et tuum caput auro redimitur.*“<sup>47</sup> Vidíme, že texty se od sebe v detailech liší a překlad začíná být volnější. Štítý se připojuje k Alžbětině řeči tím, jak výslovně tvrdí, že jsou to i jeho slova. Dále

---

<sup>42</sup> Štítý: Život, f. 462b

<sup>43</sup> Dietrich: Vita, s. 122 II/I, překlad: každé noci vstávala na modlitby, když manžel spal nebo to předstíral

<sup>44</sup> Štítý: 464a

<sup>45</sup> Dietrich: Vita, s. 123 II/II

<sup>46</sup> Štítý: Život, f. 464b

<sup>47</sup> Dietrich: Vita, s. 124 II/III, překlad: říká si pro sebe: Hle, visát tvůj bůh nahý a ty člověk neužitečný se halíš do drahocenných oděvů. Do jeho hlavy bodají ostny, tvá hlava je ověněna zlatem.

stojí za zmínku oslovení adresáta „*hubená hlína*“, které je u Štítného zvlášť vypíchnuté na začátku a daleko jadrnější než v latinském textu, kde stojí „*homo inutile*“. Všimněme si dále toho, že v obou textech je v přímé řeči zachována druhá osoba, kterou je čtenář či posluchač jasně vtáhnut do děje.

Po líčení Alžbětina zvyku žít v dobách, kdy byl manžel na cestách a ona jej nemohla doprovázet, skromně po způsobu vdov nemá Štítný zmínku o počtu Alžbětiných dětí, ale rovnou hovoří, ve shodě s Dietrichem o tom, jak Alžběta po narození potomka jde vykonat oběť do kostela. Nechybí zmínka o tom, jak po příchodu z kostela daruje tuniku, kterou má na sobě, chudé ženě.

Zatímco Dietrich líčí ze široka liberálnost manžela Ludvíka k Alžbětině počínání, Štítný vše shrne do jediné věty, ale následující příběh o muži v zahradě, kterého Alžběta obstarává, Štítný opět rozvine.

Příběh o Kristovi v podobě malomocného je ve Štítném navíc. Dále je navíc Alžbětina žalost nad ztrátou panenství.

U obou autorů následuje detailní zachycení dvou zázračných příběhů s oděvy.

Zde se text rozchází, Štítný líčí konkrétní událost, Alžbětino tělesné pokušení při pohledu na manžela a krvácení hostie jako boží znamení pro Alžbětu, Dietrich se věnuje opět Alžbětině křesťanské úctě. Několik následujících informací o Alžbětině zbožnosti je líčeno u obou autorů, u Štítného v poněkud stručnější formě.

Dietrich má nyní rozsáhlou pasáž věnovanou kvalitám manžela Ludvíka. Příběh o zkrocení Iva, zavánějící exotikou, Štítný neuvádí, zato užil tři další příběhy o Ludvíkově pokušení, jak jsme se již zmiňovali výše.



Autoři opět pokračují shodně, líčí obrovský hlad, který nastal roku 1225, kdy manžel Ludvík odjel za císařem. Dále oba líčí zřízení špitálu a obětavou práci Alžběty. Štítný, který uznává sílu konkrétního příkladu, uvádí dva takové, které jsme u Dietricha nenašli.

Oba autoři pak píší o návratu manžela Ludvíka, o velké radosti Alžběty a o stížnosti, že ochuzuje státní pokladnu. V obou se jí Ludvík zastává, že si přeje zachovat pouze dva hrady Warpergh a Nevenburgh. Jména hradů Štítný neuvádí, zřejmě proto, že to pro smysl díla není důležité a čtenářům a posluchačům tato jména nic neříkají.

Dietrichovu pasáž o Konrádu z Marburka Štítný vynechává.

Tak rozvedená Dietrichova pasáž o odjezdu Ludvíka do Svaté země na křížovou výpravu je u Štítného poněkud odlišná. Dietrich vyjmenovává, kolik všelijakých lidí se na výpravu chystá, od kterého biskupa přesně byl Ludvík označen křížem a také o tom, jak Ludvík před Alžbětou svůj odjezd tají. Nic z toho Štítný neuvádí, ale věnuje se loučení manželů a přirovnává jejich smutek ke Kristovu smutku. Také zde mluví o tom, že Alžběta čeká potomka a domlouvá se s manželem, že potomek, ať je jakéhokoli pohlaví, bude dán do řádu svatého Augustina.

Štítný o cestě Ludvíka nic neříká, není pro jeho záměr podstatná. Hovoří ale o chvíli, kdy se Alžběta dovídá o smrti manžela, a to opět shodně s Dietrichem. Oba líčí týž dialog tchýně Sofie a Alžběty a stejně prožívanou Alžbětinu bolest, jak ji museli odvést od stěny pokoje.

U obou následuje líčení o vyhnání Alžběty z hradu, o tom, jak spala v hostinci, nechala v kostele *Te deum laudamus*. U Dietricha se dovídáme navíc, že o to prosila u bratrů minoritů. Oba píší o tom, jak ji

nikdo u sebe neschoval a ona musela odejít do kostela. Dále líčí historku o stařeně, která shodila Alžbětu do bláta.

Shodně líčí služebnou, která je mimochodem pouze u Dietricha opět pojmenována jako Hysentrudis, které se Alžběta svěří s tím, co viděla v kostele při proměňování. Štítný sám podotýká, že „*jí mimo jiné svatá Alžběta svá tajemství jí zjevovala*“<sup>48</sup>. U obou se píše, že po jídle zůstaly obě samy a Alžběta měla vidění, při kterém se střídavě usmívala a plakala. Alžběta poté vykládá, co mělo její chování znamenat, že i Kristus chce být s ní.

Stále se Štítný od Dietricha neodchyluje, když se líčí o tom, jak se Alžběta na doporučení abatyše dostává k bamberskému biskupu a ten uvažuje o nové svatbě Alžběty. Štítný opět vynechává jméno abatyše, které také říká „*tetka*“<sup>49</sup>, Alžběta se má zatím uchýlit na Botenstein, který Štítný opět nejmenuje. Alžběta v obou textech hovoří o svém předsevzetí zůstat sama a upozorňuje, že pokud by jí v tom někdo bránil, uřízne si nos.

U obou se dovídáme, že Alžběta byla znovu zavolána biskupem kvůli ostatkům jejího manžela. Alžběta u nich poté pronáší řeč. Odpovídá si i takový detail, že poté Alžběta usedne na palouček a vypráví těm, kteří přijeli s kostmi manžela, o svých útrapách.

Zatímco Dietrich zachycuje podrobněji cestu s ostatky do Durynska, pohřeb a smutek pozůstalých, Štítný se o pohřbu pouze zmíní.

Také vynechává Dietrichovo líčení o Ludvíkovu bratru a ve chvíli, kdy ho zmiňuje, oslovuje ho pouze jako nového landkraběte. Zato stejně jako Dietrich píše o tom, jak se Alžběta zříká majetku, jak jí

---

<sup>48</sup> Štítný: Život, f. 477b

<sup>49</sup> ibidem, f. 479a

všichni vysoce postavení pohrdají a naopak ji povzbuzuje v jejím jednání papež Řehoř IX. a svěruje ji do péče Konráda z Marburku.

Shodně se líčí, jaké rady a příkazy Alžbětě Konrád udílel. Také její následování Konráda do Marburku. Dietrichův popis způsobu jejího života v chudobě Štítný vynechává, jen také zmiňuje, že byl pro ni postaven dům z bláta a dřeva. Dietrich píše ona se svými, Štítný své vynechává. Dále u obou autorů Konrád radí Alžbětě, aby pohrdala pozemským světem. U Dietricha v přímé řeči pak praví služebným o svém obrácení, Štítný tuto přímou řeč neuvádí, jen hovoří o tom, že Alžběta o tom mluvila se služebnými.

Poté se pořadí témat mění, Štítný předsouvá téma rozdávání věna a příhodu o dívce s dlouhými vlasy, Dietrich na tomto místě líčí Konrádovu snahu odstranit všechny překážky, které by mohly stát v cestě Alžbětiným snahám a opět líčí její pokorný život v chudobě.

Další pasáž se opět věrně shoduje, mluví se v ní o poselství uherského krále a o Alžbětině neúnavném předení, je shodně zmíněno, jak Alžběta vrací vlnu, kterou nestíhá zpracovat, protože ji Konrád posílá do jiného města.

Pak u Štítného chybí pasáž, v níž Dietrich rozebírá Alžbětinu vlídnost a soužití se služebnými.

V příběhu o mládenci, který se obrátil při modlitbě svaté Alžběty Dietrich říká, že se to odehrálo rok před Alžbětinou smrtí, to Štítný neuvádí.

Následuje líčení návštěvy chudých, Dietrich vyjmenovává předměty, které si Alžběta vzala jako dary pro ně, toto Štítný pomíjí, zato zachovává příhodu o chudém, který na Alžbětě žádá ryby. Štítný

má epizodu rozvedenou o informaci, že „*nemožieše nikdiež u městě rýb dobytí*“ a „*vzemši medenici*“<sup>50</sup>.

Štítný zde vypisuje příběh, který Dietrich neuvádí. Pojednává o chudé ženě, která přinese do Alžbětina kláštera hluchoněmé dítě. Po Alžbětiných slovech: „*mluv se mnú ve jmě božt*“<sup>51</sup> dítě začne mluvit a slyšet.

Dvě následující epizody u Štítného, o nevděčné ženě, která opustí své dítě a o mládenci, kterého popadne při Alžbětině modlitbě horkost, jsou u Dietricha popsány později, ale v tomtéž pořadí.

Oba texty píší o snu, v němž se Alžbětě zjeví její matka. Štítný píše o její práci v klášteře a o tom, jak ve své pokoře sama myje nádoby, o tom nás zpravuje až později po vyjmenování osob, kterým Alžběta pomáhala.

U Štítného teprve nyní následuje vyprávění o třech nemocných, kterým Alžběta věnovala svou péči. Vše se shoduje, jen Dietrich je detailnější, píše, že šlo dva chlapce a dívku, Štítný uvádí pouze dívku.

Štítný vlastními slovy obecně shrnuje Alžbětin život.

Opět následuje tematicky shodná pasáž u obou autorů, v níž se neliší ani pořadí témat. Pojednává o posledních událostech v Alžbětině životě: o návštěvě u svého zpovědníka Konráda z Marburku, příhoda o ležící Alžbětě, kterou její služebná slyší zpívat a o jejím posledním dni.

Štítný informuje, že je pohřbena v klášteře svatého Benedikta, tuto informaci u Dietricha nenacházíme. Štítný naopak vynechává líčení o jednání církevních hodnostářů a dalších, kteří přicházejí k Alžbětinu

---

<sup>50</sup> obojí Štítný: Vita, f. 487a, medenice je měděná nádoba

<sup>51</sup> Štítný: Vita, f. 487b

tělu a již nyní si odnášení části Alžbětina těla jako relikvie. Oba výslovně píší, že pohřeb se konal po čtyřech dnech, v letopočtu se ale autoři liší, Dietrich uvádí správný rok 1231, Štítný však píše rok 1241. Tato mylná informace ale může být chybou opisu.

Přichází na řadu zázraky, které se udály kolem svaté Alžběty. Je zde zajímavý rozdíl ve výběru zázraků. Pokud to není dáno rozdílnou předlohou v tomto místě, vybírá Štítný dva příběhy o uzdravení dítěte, zatímco Dietrich píše o dvou zázracích, které pohnuly církví a zmiňuje další. Také píše o tom, jak byl o zázracích zpraven papež a došlo k jejich přezkoumání, těmito fakty se Štítný nezabývá, stejně jako později nepopisuje slavení kanonizace, jak to činí Dietrich.

Poslední dochovanou pasáží u Štítného je přenos ostatků do jiného kostela. Štítného informaci, že přenos schválil Innocenc IV. však Dietrichův Život neobsahuje. Dietrich zakončuje svou práci krátkou pasáží o zázracích.

## 7. SHRNU TÍ

Pokud jde o témata, nechme stranou pasáže, v nichž je Alžběta dávana za příklad, které jsou zásadní pro smysl díla. Jak vidíme ze srovnání, témata se vesměs shodují, případně Štítný některá témata vypouští. Je jen velmi málo témat, která *nenajdeme* v Dietrichově legendě. Zvláště bychom chtěli zmínit tyto následující, o kterých se dá říci, že mají někde jistou předlohu:

(452a) původ jména Alžběta (Legenda aurea)

(459b) přivedou Ludvíkovi pannu

(463b) lopatka pro hříšníky

(467b) Kristus v podobě malomocného (neznámý pramen vyrůstající z františkánské tradice)

(470a) příběh o překonání tělesného pokušení

- (474a) Alžběta káže žít se vlastním dílem
- (475b) očekávané dítě vstoupí k augustiniánům
- (492a) Alžběta se zjeví jednomu bratru
- (493b) uzdravení slepého dítěte na prosbu jedné hraběnky
- (494a) uzdravení chromého dítěte

Kromě těchto větších pasáží se text liší v některých detailech, jako je například odlišný přívlastek určující Gertrudu, matku Alžběty, viz dříve.

Ve své studii<sup>52</sup> S. Schmidtberger uvádí možné prameny pro tyto úseky, jsou zmíněny v závorkách za tématy. Později se k zjištění této badatelky ještě vyjádříme.

Štítný přistupoval ke svému dílu se svědomitou pečlivostí a odpovědně, proto je nutné předpokládat, že všechna tato téma a příběhy mají textově podložený základ, který by je spojoval s životem svaté Alžběty.

Pořadí témat se v obou dílech také vesměs shoduje, oba autoři postupují pečlivě chronologicky od jejího narození až po úmrtí a posmrtné zázraky. Ke změně pořadí dochází u Štítného na foliu 459b, on totiž zařazuje do pasáže, ve které je vychvalován mladý Ludvík za to, že daroval Alžbětě tak ctnostný dárek jako je zrcátko s křížkem, čtyři Ludvíkova pokušení, ve kterých řádně obstál. Dietrich tyto příběhy ze života Ludvíka líčí až později, i když ve stejném pořadí.

K většímu rozkolu v pořadí témat dochází až ke konci děl, od VI. knihy Dietrichovy a od folia 484a Tomáše Štítného, kdy vypráví o jejím životě vdovském. Zde se náhle mění pořadí celých pasáží: Vyprávění o Alžbětině rozdávání vdovského důchodu chudým a následný příběh o dívce s krásnými vlasy je u Dietricha umístěno

---

<sup>52</sup> S. Schmidtberger 1992, s. 195-225

později, stejně tak příběh o nevděčné ženě a bezprostředně navazující příběh o síle Alžbětiny modlitby má Dietrich na pozdějším místě, vyprávění o Alžbětině příčinlivosti a mytí použitých nádob u Štítného předchází líčení tří osob, o které se Alžběta stará, kdežto u Dietricha toto teprve následuje.

Líčení o posledních dnech Alžbětina života, které je u Štítného na foliích se shoduje s Dietrichem i v pořadí témat. V samém závěru se Štítný jeví stručněji v podávání faktu. Za zvláštní zmínku stojí ještě dva posmrtné zázraky, které se u obou autorů liší. U tohoto bodu se ještě později zastavíme.

Na tomto místě již můžeme říci, že bylo zjištěno velké množství shod tematických i v uspořádání textu. Z toho lze vyvodit závěr, že Život svaté Alžběty Tomáše Štítného se skutečně na prvním místě opírá o text Dietricha z Apoldy. Je ale pravděpodobné, že Štítný nevycházel z materiálu, který měl k dispozici pro své vydání Canisius respektive Basnage a se kterým jsme pracovali my<sup>53</sup>. Štítný mohl použít předlohu v níž byly obsaženy i výše uvedené pasáže, nemusel je tedy, jak uvádí S. Schmitbergerová<sup>54</sup> čerpat z jiných pramenů.

## 8. ZPŮSOB PŘEPRACOVÁNÍ DÍLA A RYSY ŽIVOTA SVATÉ ALŽBĚTY TOMÁŠE ŠTÍTNÉHO

Celkově lze říci, že pracovní metodou Štítného nebyl doslovný překlad, ale spíše převedení textu, kdy autor některé pasáže převzal celé, jiné zkrátil nebo poupravil. Můžeme si toho povšimnout v následujících dvou ukázkách, jimiž jsme se již zabývali v našem pojednání o kvalitách Dietrichova díla a které pro přehled uvádíme znovu; jedná se o dva příběhy z různých částí díla:

---

<sup>53</sup> Na to upozorňuje již Ryšánek a po něm Kolár, Kolár, J.: 1995, s. 224

<sup>54</sup> Schmidtberger 1992, s. 207n.

*„Inter quos fuit Waltherus de Varila, miles, vir bonus, qui a patre hujus Principis destinatus in Ungariam, beatam Elizabeth adduxerat in Thuringiam.*

*Hic vice quadam ad sponfum ejus iter agentem accedens in campo dixit secrete, Placeat tibi ut loquar ad te domine mi, indicesque mihi, quod fuero sciscitatus; Cui benignus Princeps ait: Loquere confidenter; Et ego quidquid tibi conveniens fuerit revelabo. Hic ergo, inquit miles, Obsecro mi, quid de filia Regis facere decrevetis? Duces eam uxorem, an patri remittes? Tunc Princeps demonstrato magno, quem prae oculis habebat monte, dixit: Vere, si hic, quem vides mons, a radice usque ad summum aureus esset, hunc ego facilius omnino potius contemnerem, quam Elizabeth conjugium refutarem. Sentiant alii et loquantur inaniter, quod judicant; Elizabeth ego diligo, ejusque matrimonio nihil praepono. Tunc miles, Peto, ait, mi domine, ut mihi liceat eidem hoc nunciare. At ille dulciter, Dic ei, inquit...“<sup>55</sup>*

*„Mezi nimiž byl jeden jmenovitý, jenž jest byl po ni jezdil do Uher. Ten jednu jedúc na cestě vece jemu: „Rád bych, pane, tebe otázal jedné věci.“ A on jemu: „Otěž, prav, co chceš.“ A on jemu: „Milý pane, co chceš učiniti s túto pannú, se dcerú krále uherského, pojmeš-li ji?“ A on ukázav na jednu horu, ješto bíše jima před očima, vece: „Věru, byt' všeka tato hora zlatá byla, snáze a raději bych jie ožělel, nežli bych nepojal Alžběty. Necht' mluví což kto chce, milát' mi jest Alžběta, nenechámť, bych jí nepojal.“ A ten rytíř vece „Necht' jí to poviem, milý pane.“ A on pravi: „pověž,..“<sup>56</sup>*

---

<sup>55</sup> Dietrich: Vita, s. 121n. Překlad: Mezi nimiž byl Walther z Varily, voják a řádný muž, který poslán otcem tohoto předáka do Uher přivezl blaženou Alžbětu do Durynska. Když jel s jakýmsi pověřením za jejím manželem, přistoupil venku k němu a tajně mu řekl: Je ti milé, abych s tebou pane mluvil, povíš mi, na co se zeptám? Tomu laskavý pán řekl: Mluv s důvěrou a já ti cokoli budeš chtít vědět, zodpovím. Tady mi tedy řekni, prosím, povídá voják, co ses rozhodl učinit s královskou dcerou? Pojmeš ji za manželku nebo ji vrátíš otcí? Tehdy pán ukázal na velkou horu, kterou měl před očima, a řekl: Vskutku, jestliže tato hora, kterou vidíš, byla od úpatí až na samý vrchol ze zlata, tou bych spíše pohrdl, než bych se zřekl sňatku s Alžbětou. Mnozí uvažují a mluví naprázdno, když tak soudí. Já Alžbětu miluji, ničeho si necením tak jako sňatku s ní. Tu tě žádám, praví, můj pane abych jí toto směl oznámit. A ten jemně praví: řekni jí to...

<sup>56</sup> Štítný: Život, f. 458b



Převod je celkově zjednodušen, jsou opomenuty kvality Walthera a dokonce jeho jméno, Štítný se o něm vyjadřuje jako o „jednom jmenovitém“. Dialog je zachován, ale Štítný raději pro větší srozumitelnost dodává, že se jedná o dceru krále „uherského“.

Druhá ukázka: *„Venit ad eam aliquando matrona nobilis Gertrudis de Leinbach, visitandi gratia, et cum ea adolescens quidam Bartholdus nomine, seculariter indutus. Quem seculi contemplatrix Elizabeth ad se vocans, dixit illi: Vederis nimis indiscrete te habere: Et quare non servis Creatori tuo? Respondit juvenis: O domina mea supplico vobis, ut oretis pro me, ut Dominus det mihi gratiam suam serviendi ei. At illa, Velles ne, ait, quod ego orarem pro te? et ille, Vellem utique. Et ipsa inquit: Oportet ut te ad gratiam Dei habilites similiter orando: et ego pro te libenter orabo. Moxque provolutis genibus in loco competenti monasterii in Werde, ubi tunc erat, coepit orare pro juvene. Ipseque juvenis a longe orationi instabat. Et cum uterque aliquandiu orasset, coepit juvenis alta voce clamare, dicens: O domina, cessate ab oratione. At illa instabat serventius. Postmodum juvenis altius vociferari coepit, dicens: o domina, cessate ab oratione; quia jam deficio. Nimio namque calore accensu juvenis sudabat, et fumabat, et brachia, totumque corpus huc et illuc, tamquam demens, jactabat. Tunc domina ipsius servientis, et duae beatae Elizabeth ancillae accurantes, tenuerunt eum, et invenerunt eum totum incaluisse, vestesque nimio sudore madidas. Saepius autem iterans clamorem, tandem dixit. In nomine Domini oro, ut cessetis ab oratione, quia jam inge confumor. Et quae tenebant eum, vix calorem manibus poterant tolerare. Mox autem, ut cessavit oratio, refrigeratus est.*

*Accidit itaque hoc mirum anno ante mortem Dei famulae: et juvenis ad ordinem fratrum Minorum se transtulit. “<sup>57</sup>*

---

<sup>57</sup> Dietrich: Vita, s. 145. Překlad: Přišla k ní jednou vznešená paní Gertruda z Leinbachu, aby ji navštívila a s ní přišel jakýsi mladík jménem Bartholdus světsky oblečen. Toho si k sobě zavolala Alžběta pohrdající světskými věcmi a řekla mu: Zdá se, že se chováš příliš světácky. A proč nesloužíš svému stvořiteli? Odpověděl mladík: Ó, paní má, snažně vás prosím, abyste se za mne modlila, aby mi dal Pán milost sloužit mu. Ale ona řekla: Chceš, abych za tebe prosila? A on: Jistěže chci. A sama praví: Musíš k boží milosti prosit zároveň, abychom byli

*„Také jednu bieše k ní přijela jedna paní šlechtná a s ní jeden mládenec velmě krásný v rúše krojem světským, jemuž svatá Alžběta vece: „Mládenče, si tak pilen světa, služ raději svému stvořiteli!“ Jíž ten mládenec vece: „Milá paní, pros za mě boha, ať by mi buoh dal tu milost.“ A ona jemu pravi: „A chtěl-li by?“ A on jí vece: „Ovšemť bych rád.“ I vece jemu: „Já budu prositi. Ale ty také proš, aby byla za tě prosíc uslyšána.“ A když biechu v kostele, poče klekši prositi za mládence toho snažně. A ten mládenec podál od nie také se modléše bohu. A tak se dotud modlišťa, až zvolá mládenec. „Ó paní, přestaň od modlitvy, takáť jest na mě tesknost udeřila, zbuduť života.“ A taký se s něho valéše pot, ež metáše rukama i sem i tam v tesknosti, nejmaje miesta, až jej počechu držeti, a nemohúc dobře trpěti. A tak ten mládenec jide potom do zákona svatého Franciška.“<sup>58</sup>*

Opět chybí jmenování osob i místa kláštera, kde k události došlo. Neopakuje se třikrát mladíkův křik a také se nezmiňuje o tom, že přiběhly služebnice, které by ho obstaraly.

Vidíme, že základní kostra příběhu a smysl zůstává zachován, v detailech je text odlišný. Štítný vítá dialogické pasáže a ve svém díle je zachovává.

Za zmínku stojí fakt, že Štítný přejímá i některé statické pasáže, v nichž se například výstižně popisuje Alžbětin a Ludvíkův charakter, obecně se shrnují jejich skutky. Jak je ale patrné ze srovnání, Dietrich

---

vyslyšení a já se za tebe ráda pomodlím. A brzy padla na kolena na příhodném místě v klášteře ve Werde, kde tehdy byla, a začala se na chlapce modlit. I sám chlapec se pustil opodál do modlitby. A když se oba nějaký čas modlili, začal chlapec hlasitě křičet: Ó, paní, ustaňte v modlitbě, ale ona v ní setrvala ještě pilněji. Poté chlapec začal křičet hlasitěji: Ó, paní, přestaňte v modlitbě, protože již umdlévám. Chlapec se rozpálen vysokou teplotou potil a FUMABAT, a záda i celé tělo sebou tu a tam škubalo jako by byl šílený. Tehdy paní IPSIUS SERVIENTIS a přiběhly dvě služebné blažené Alžběty a držely ho a shledaly, že je celý zapálen, a celý oděv byl tím velkým pocením mokrý. Ony opětovně křičely a on nakonec řekl: Ve jménu Páně prosím, abyste se přestala modlit, protože jsem již ohněm spálen. A ty, které ho žhnoucího držely, ho stěží rukama zvládaly. Brzy na to, když se přestala modlit, se ochladil. Tento div se stal rok před smrtí boží služebnice, mladík odešel k řádu bratří minoritů.

<sup>58</sup> Štítný: Život, f. 488b

je v tomto popisu obširnější a k některým dobrým vlastnostem svěťice jako je zbožnost, skromnost v oblékání se vrací několikrát, tomu se Štítný vyhýbá.

Uchovává vydařené Dietrichovy obraty, zmiňme za všechny již uváděné pojmenování Boha a svatých v úvodu<sup>59</sup> a přirovnání Alžběty k lilii mezi trnám<sup>60</sup>. Jeho text se nese v podobném oslavném a emotivním duchu, přináší nová básnická pojmenování a figury, citoslovce a zvolání svědčí o zaujetí látkou a o snaze po větší účinnosti díla.

Pokud jde o užité faktografické údaje jako jsou vlastní jména, místní a časové označení v obou textech se až na drobnou odchylku v letopočtu udávajícím rok pohřbu shodují.

Výraznou změnou je ale výrazné vynechávání těchto údajů u Štítného, podrobný výčet opominutých určení přináší J. Kolár<sup>61</sup>. Tím se od historické a životopisné práce Dietrichovy vzdaluje a přibližuje se do světa legend.

Za podrobnější zmínku stojí úprava textu pojednávajícího o Ludvíku IV., o manželu svaté Alžběty. Štítný si vybírá pasáže, které ho nějak kladným způsobem charakterizují, které vypovídají o jeho mravních kvalitách, to znamená, že ponechává části s jeho vnitřní charakteristikou, jeho chrabré a ctnostné činy a popis láskyplného a shovívavého vztahu k manželce svaté Alžbětě. Vynechává tedy rozsáhlou pasáž o loučení manželů, cestě a posledních chvílích Ludvíka. Tím, že umisťuje příběhy o Ludvíkových překonaných pokušeních mezi události před svatbou nejen lépe vystihuje chronologickou návaznost děje, ale také podtrhuje jeho dbalost o čest.

---

<sup>59</sup> Štítný: Život, f. 450a

<sup>60</sup> Štítný: Život, f. 457a

<sup>61</sup> Kolár 1995, s. 225

## 9. DIDAKTICKÁ FUNKCE ŽIVOTA SVATÉ ALŽBĚTY TOMÁŠE ŠTÍTNÉHO

Nejvýraznější změnou, kterou text Života svaté Alžběty prodělal, jsou *explicitně* uvedené zmínky o poučnosti předloženého díla, které se nacházejí průběžně v textu. Legenda sama o sobě má také funkci poučnou, ale těmito vstupy je tato funkce mnohonásobně ztvrzena.

Didaktická funkce díla se ale projevuje ve více rovinách, proto o tom pojednáme od začátku. Předně musíme zmínit adekvátní výběr svěťice (a legendy) ke splnění záměru. Svatá Alžběta byla vhodnou postavou pro dílo takového poučného rázu. Jak jsme řekli v kapitole o jejím životě, od malička projevovala zbožné snahy, je o ní zachováno velké množství dokladů její ctnosti, množství konkrétních příběhů ze života, s nimiž mohl autor pracovat.

Je to osobnost, která měla ušlechtilé snahy pomáhat bližním, byla známá svou velkou láskou k lidem. Prožila plný život, prošla všemi etapami lidského života od dětství, dospívání, dospělosti v manželství i vdovství. Měla pohnutý osud, od malička žila v cizím prostředí, prožila mnoho ústrků a nenávisti okolí, byla ve vyhnanství a živořila také v nuzných podmínkách. Přitom pocházela z královského rodu a měla možnost žít jinak. Podstatné také je, že byl k dostižení dostatek materiálu o jejím životě. Na čtenáře také působilo blízké prostředí, v němž Alžběta žila. Také fakt, že právě od poslední čtvrtiny 14. století právě vzrostla obliba této svěťice.

Častěji Štítný zdůrazňuje na rozdíl od Dietricha, že se vše děje v souladu s boží vůlí, vzpomeňme jen vyprávění o přípravách na cestu malé Alžběty z Uher, kdy autor píše o nesmírném bohatství její

výpravy pouze v náznacích, ale zdůrazňuje boží záměr<sup>62</sup>, je zde patrná větší přítomnost křesťanského světa.

Poučnost díla je výrazně založena na znatelném užívání konkretizací, tedy jednotlivých samostatných příběhů podrobně rozpracovaných. Tato pestrá mozaika zážitků dává možnost proniknout do charakteru postavy a přiblížit se k ní, je pro středověkého člověka srozumitelná a tudíž prospěšná.

Štítný vycházel z předlohy, která sama je založena na příbězích, ale svým převodem vytvořil nové, samostatné dílo. Je třeba říci, že měl cit pro výběr správných příkladů: pokud se zaměřoval na psaní příkladného textu pro dívky a ženy, jak neustále podotýkal, vhodně volil i zázraky o kterých se zmiňoval<sup>63</sup>. Vynechal exotický příběh o hrdinném překonání lva Ludvíkem, který výmluvně naznačoval Ludvíkovu statečnost, ale už nevyprávěl o jeho ctnosti. Místo dvou posmrtným zázraků o uzdravení mnicha a nemocného muže, které popisuje Dietrich, uplatnil dva zázraky s uzdravením nemocných dětí. Znal lidskou duši, věděl, jak lidmi pohnout, jak nenudit, jak vhodně vypracovat své dílo. Uplatnění konkretizace je také společný prvek pro ostatní díla Tomáše Štítného, vzpomeňme exempla a další příběhy uplatněné v traktátech i větších dílech, v Knížkách o šaších, románu Barlaam a Josafat, jde tu o poutavé a vtipné čtení, čtenáři srozumitelné a blízké.

Nyní si všimněme oněch výkladových pasáží, jimiž Štítný sděluje svůj záměr: Na prvním místě zmiňme napomenutí a upozornění z počátku díla uvedené v naší práci jako úvodní citát mající také oslovit a přimět našeho čtenáře k zamyšlení nad řádným a

---

<sup>62</sup> Štítný: Život, f. 452bn.: tak jest bohatě vypravila ji byla od klénotuov, jako kdy která vypravena. Ale že se mně nezdá potřěbie vypravovati, npsal sem toho, jakož sem četl, ne, zdá mi sě, že sna proto buoh chtěl to tak zjednatí, aby tak bohatě vyla vypravena, aby, když by smysla dojdúc, tiem vším pohrdala ve jmě božie...

<sup>63</sup> pokud je tedy již neměl v předloze. Znovu podotýkáme, že Štítný nepracoval s tímž vydáním Života Dietricha, se kterým máme možnost pracovat my.

bohobojným životem životem této světice, tím také ukázat, že působivost díla Tomáše Štítného je stále živá.

A další doklady: „Aj, kak tú pannú svatú jiné panny svatý príklad mohú jmieti! ....”,<sup>64</sup>

„Ale pán buoh věděl, kaký příklad dá tato panna všem manželóm i s svým chotem, ktež by jich chtěli následovati, a po svém muži také i vdovám, když dává taký příklad v svém panenství pannám světským, proněž řku: Pán buoh, a že ne jednu má odplatu, umyslil jest jinú odplatu dáti než panenskú té svaté panně a ovšem světější manželce.“<sup>65</sup>

Po Ludvíkově překonání pokušení: „Hládajtež, mladci, žádáte-li dobrých žen k manželstvu svému, buďtě v svém jinošství snažni, aby boha svú nečistotú nehněvali, jmajíc od tohoto ctného jinocha taký příklad. A také k tomu užitečné každému své jinostvie chovati čistě, neb nečistotu pásíc, ztratí člověk stud, ež potom i manželem jsa, spieše dopustí se cizoložstva zlým obyčejem. Ale zadržiec stud od své mladosti, nesnáze potom přestúpi kto stav manželský, jakož se tomu lankrabi stalo“<sup>66</sup>

Mezi texty zdůrazňujícími didaktické působení započítáváme i tento citát: „A kdy sú panie k ní příjezdily, i řečí, i příkladem učila je, aby nestály po hrdých rúšiech, a kteréž jest nemohla vší věci odvésti od hrdosti, ale prosila, aby as a některé marnosti ve jmě božie nechaly nepotřebné.“<sup>67</sup>

„A tak jest mnohým byl užitečen její dobrý příklad, neb jakož větčí lidé jsú zriedlnější, jakéž od nich spieše se lidé přijmú zlého neb dobrého obyčeje. Budú-li panie veliké hrdé, kteréž paničky po nich

---

<sup>64</sup> Štítný: Život, ff. 456a

<sup>65</sup> ibid., f. 457b n.

<sup>66</sup> ibid., f. 461b

<sup>67</sup> ibid., f. 465b

*bývají, často takéžt' budú hrdy, a pakli budú pokorné, také ty menšie, ješto bývají u nich, pokorny budú.*“<sup>68</sup>

Tyto pasáže si všímají každého údobí života svaté Alžběty (i jejího manžela Ludvíka) zvlášt', její život člení a zdůrazňují, že každý by se měl v jejím životě najít a o něj opřít. Pořád se opakuje její příkladnost, na kterou se má dbát a přidávají se rysy, kterými se vyznačovala ctnostná žena (případně muž). Je patrný silně angažovaný a emocionální projev, všimněme si citoslovce, užití kontaktné druhé osoby, jak se autor obrací k publiku.

Nejde však o žádné příliš hluboké moralizování, pouze o lehký náznak, jakési upozornění pro příjemce textu.

Nyní jsme zmínili výkladové pasáže textu a dostáváme se nutně k zásadní otázce žánrové: Když jsou tak patrné autorovy vstupy do díla formou těchto rozborů, dá se Život svaté Alžběty pokládat skutečně za legendu?

Zamysleme se nejprve nad názvem díla, Štítný ho pojmenovává Životem, není to ale nic zvláštního, A. Škarka k tomu říká: „Poněvadž naši předkové neklasifikovali literární projevy podle našich novodobých literárněvědných hledisek, nenazývali tento literární druh legendou jako my nyní, nýbrž nejčastěji životem, umučením nebo historií toho nebo onoho světce, tedy vesměs názvy, které měly vystihnout těžisko příslušné skladby, anebo pravením, řečí, písní a podle biblického vzoru knihou nebo knihami, jestliže se přihlíželo k formální, hlavně sdělovací, přednesové stránce a funkci těchto slovesných projevů..., teprve v 19. stol se ustaluje pod vlivem učebnic literární teorie náš nynější pojem legenda.“<sup>69</sup>

---

<sup>68</sup> *ibid.*, f. 465b

<sup>69</sup> Škarka, A.: Půltisíciletí českého písemnictví. Výbor uspořádal Jan Lehár. Praha: Odeon 1986. s. 123n.

O příkladnosti jednání se hovoří v různých legendách, například v legendě Život svaté Markéty Uherské se píše: „spokojovala se s věcmi obyčejnými a někdy pro *příklad* jiným užívala raději věci podřadnějších.“<sup>70</sup>

J. Kolár poznamenává podstatnou fakt pro zkoumání děl tohoto období, totiž že „žánrová příslušnost děl českého písemnictví z druhé poloviny 14. století není dostatečným východiskem pro literárněhistorické poznání, začlenění a zhodnocení jednotlivých památek. Díla musí být podrobena zkoumání z více hledisek...“<sup>71</sup>, podle něj je podstatné uplatnit také hledisko „aktuální funkčnosti“<sup>72</sup>. Toto nám výrazně pomůže při našem bližším specifikování tohoto literárního díla.

Legendický základ díla je zřetelný a záměr ho zachovat v překladu Štítného je zřejmý. Dílo obsahuje všechny náležitosti legendy a je navíc doplněno užitečným mravním poučováním. Budeme tedy nadále považovat beletristicky skvěle zvládnutý Život svaté Alžběty Durynské Tomáše Štítného za legendu se silně didaktickou funkcí.

Na úplný závěr si dovoluji poznamenat, že na příští rok 2007 ve Wartburgu v Německu připravuje velká výstava u příležitosti osmistého výročí narození svaté Alžběty. Můžeme tedy očekávat i prezentaci nových výsledků literárního bádání v oblasti okolo této velké světice.

---

<sup>70</sup> Život svaté Markéty Uherské, in: Legendy a kroniky koruny uherské. Přeložily D. Bartoňková a J. Nechutová, výbor uspořádal R. Pražák. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, Praha 1988., s. 159

<sup>71</sup> Kolár, J.: Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře. Brno: Atlantis 1999., s. 12

<sup>72</sup> ibidem, s. 15



## SEZNAM LITERATURY

Basnage, J.: Thesaurus Monumentorum Ecclesiasticorum. Amsterdam 1723. IV. díl. s. 115-152: Dietrich von Apolda: Vita S. Elizabeth.

Bělič J., Kamiš A., Kučera K.: Malý staročeský slovník. Praha: SPN 1979.

Česká literatura od počátků k dnešku. Kolektiv autorů, Praha: NLN 1998.

Dějiny české literatury I. Starší česká literatura. Kolektiv autorů, Praha: NČSAV 1959. Studii o Štítném zpracoval J. Daňhelka.

Gebauer, J.: O Životě a spisích Tomáše ze Štítného. Praha: Akademie věd a umění 1923.

Graesse, J. G.: Orbis Latinus oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen. 1909.

Jakubec, J.: Dějiny literatury české I. Od nejstarších dob po probuzení politického. Praha: Nákladem Jana Leichtera 1929.

Kolár, J.: Český Život sv. Alžběty Durynské a Tomáš ze Štítného. In: Mediaevalia Historica Bohemica 4. Praha: Historický ústav 1995.

Kolár, J.: Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře. Brno: Atlantis 1999.

Legenda, její funkce a zobrazení I, II. Praha: Ústav pro klasická studia 1992. Uspořádal a k vydání připravil J. K. Kroupa.

Legends a kroniky koruny uherské. Přeložily D. Bartoňková a J. Nechutová, výbor uspořádal R. Pražák. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, Praha 1988.

Lexikon des Mittelalters in 9 Bänden. München 2003.

Malý výbor ze staročeské literatury. Praha: Vydal I. J. Hanuš. Praha 1863.

Ottův slovník naučný. 24. díl. Praha a Litomyšl: Paseka/Argo 2001. Heslo ze Štítného zpracoval F. Ryšánek.

Ottův slovník naučný nové doby. 2. svazek 6. dílu. Praha a Litomyšl: Paseka/Argo 2003. Heslo Štítný zpracoval F. Ryšánek.

H. S. Schmidtberger: Die Verehrung der heiligen Elisabeth in Böhmen und Mähren bis zum Ende des Mittelalters. Marburg: N. G. Elwert Verlag 1992.

Smetánka, E.: O staročeských Životech sv. Otcův, VKČSN 1904.

St. Elisabeth-Kult, Kirche, Konfessionen. Ausstellung der Universitätsbibliothek Marburg. Kolektiv autorů. Marburg 1983.

Škarka, A.: Půltisíciletí českého písemnictví. Výbor uspořádal Jan Lehár. Praha: Odeon 1986.

Štítný: Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Vydal K. J. Erben 1852.

ze Štítného, T.: Život svaté Alžběty. Vydal J. Kolár. Praha: Paseka, 2006.

Štítný ze Štítného, T.: Život svaté Alžběty. Opis rukopisu pořídil J. Kolár.

Vondruška, I: Životopisy svatých v pořadí dějin církevních. III. díl. Praha 1930.

Život svaté Alžběty Durynské. Vydal J. Šámal a A. Chaloupka. Praha: Řád Alžbětinek 1941.

Životopis svaté Alžběty Durynské. [cit. 16. 7. 2006]. Dostupné z <<http://www.helmut-zenz.de/hzelisab.htm>>

Pozn. Na vyobrazení je socha svaté Alžběty z kostela svaté Alžběty v Marburku pocházející z doby kolem 1480.

Na tomto místě děkuji svému školiteli docentu Jaroslavu KOLÁROVI za ochotnou pomoc a užitečné rady pro práci, také za zapůjčení jinde nedostupného studijního materiálu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah průvodní zprávy:

**Seznam odborné literatury:**

Das Leben der heiligen Elisabeth. Von einem unbekanntem Dichter aus dem Angang des 14. Jahrhunderts. Manfred Lemmer, Berlin 1981.

Walter Heimeneyer: Die heilige Elisabeth in Hessen, Marburg 1983

Richard Pražák: Legendy a kroniky Koruny uherské, Praha 1988.

Isidor Vondruška: Životopisy svatých v pořadí dějin církevních, Praha 1909.

Jindřich Šámal, Adolf Chaloupka: Život svaté Alžběty Durynské, Praha 1941.

Jiří Kroupa: Legenda, její funkce a zobrazení, Praha 1992.

Jan Lehár: Nejstarší česká epika, Praha 1983.

Timotheus Vodička: Legenda a historie, Praha 1947.

Jan Gebauer: O životě a spisích Tomáše ze Štítného, Praha 1923.

František Ryšánek: Štítný ze Štítného, heslo v Ottově slovníku naučném, sv. XXIV.

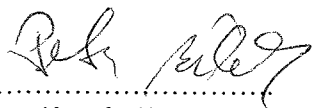
Jan Skutil: Tomáš Štítný, Berlín 1965.

**Vedoucí diplomové práce:** Doc. Jaroslav Kolár

**Datum zadání diplomové práce:** 8. 12. 2004

**Termín odevzdání diplomové práce:** 2005

L.S.



.....  
Vedoucí katedry/ústavu

.....  
Děkan

V Praze dne 8. 12. 2004

Rozsah grafických prací:

Rozsah průvodní zprávy:

**Seznam odborné literatury:**

Das Leben der heiligen Elisabeth. Von einem unbekanntem Dichter aus dem Angang des 14. Jahrhunderts. Manfred Lemmer, Berlin 1981.

Walter Heimeneyer: Die heilige Elisabeth in Hessen, Marburg 1983

Richard Pražák: Legendy a kroniky Koruny uherské, Praha 1988.

Isidor Vondruška: Životopisy svatých v pořadí dějin církevních, Praha 1909.

Jindřich Šámal, Adolf Chaloupka: Život svaté Alžběty Durynské, Praha 1941.

Jiří Kroupa: Legenda, její funkce a zobrazení, Praha 1992.

Jan Lehár: Nejstarší česká epika, Praha 1983.

Timotheus Vodička: Legenda a historie, Praha 1947.

Jan Gebauer: O životě a spisích Tomáše ze Štítného, Praha 1923.

František Ryšánek: Štítný ze Štítného, heslo v Ottově slovníku naučném, sv. XXIV.

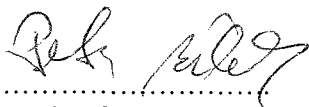
Jan Skutil: Tomáš Štítný, Berlín 1965.

**Vedoucí diplomové práce:** Doc. Jaroslav Kolár

**Datum zadání diplomové práce:** 8. 12. 2004

**Termín odevzdání diplomové práce:** 2005

L.S.



.....  
*Vedoucí katedry/ústavu*

.....  
*Děkan*

V Praze dne 8. 12. 2004